

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

БАБІЙ ДАР'Я ВОЛОДИМИРІВНА

Допускається до захисту:
в.о. завідувача кафедри
міжнародних відносин і зовнішньої політики,
к.і.н., доцент

_____ І.В. Богінська
« _____ » _____ 2021 р.

**«ДЕФІЦИТ ЛІДЕРСТВА» В ЄВРОПІ І РЕАЛІЗАЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО
ПРОЕКТУ**

Спеціальність 291 Міжнародні відносини, суспільні комунікації та
регіональні студії

Кваліфікаційна (бакалаврська) робота

Керівник:

Прихненко М.І., старший викладач кафедри
міжнародних відносин і
зовнішньої політики, к.політ.н.

Оцінка: _____ / _____ / _____
(бали/за шкалою ECTS/за національною шкалою)

Голова ЕК: _____
(підпис)

Вінниця - 2021

АНОТАЦІЯ

Бабій Д. В. «Дефіцит лідерства» в Європі і реалізація Європейського проекту. Спеціальність 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії». Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця 2021.

Анотація. У кваліфікаційній (бакалаврській) роботі проаналізовано процес становлення ідеї Європейського Проекту та основні виклики для об'єднання під час цього періоду; показано те, що на сучасному етапі розвитку ЄС спостерігається така проблема як дефіцит лідерства, що виражається у відсутності особи, групи осіб, держави або групи держав, які б змогли переглянути «застарілі імперативи мислення» ЄС та надати «нового бачення» для подальших інтеграційних процесів; досліджено основні прояви дефіциту лідерства в межах інтеграційного об'єднання та сутність, природу самої проблеми дефіциту лідерства; встановлено причини появи такого явища та можливі вектори бачення вирішення цієї проблеми.

Ключові слова: дефіцит лідерства, Європейський Союз, Європейський Проект, криза ідентичності, євроінтеграційні процеси.

59 с., Бібліогр.: 52 джерела

ABSTRACT

Babii D. «Leadership deficit» in Europe and the implemenatation of the European project. Major 291 “International relations, public communications and regional studies”. Vasyl’ Stus Donetsk National university. Vinnytsia, 2021.

Abstract. In the qualifying (bachelor's) paper, the process of formation of the idea of the European project and the main challenges for unification during this period are analyzed; it is shown that at the present stage of the EU's development, there is such a problem as a lack of leadership, expressed in the absence of a person, a group of persons, a state or a group of states who were able to see the “outdated thinking

imperatives” of the EU and provide a “new vision” for further integration processes; the main manifestations of leadership deficit within the integration association and the essence and nature of the very problem of leadership deficit have been investigated; the reasons for the appearance of such phenomenon and possible vectors for the vision of a solution to this problem have been established.

Key words: leadership deficit, European project, European Union, identity crisis, European integration processes.

59., Bibliogr.: 52 items.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. СТАНОВЛЕННЯ СУЧАСНОЇ ІДЕЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРОЕКТУ.....	14
1.1. Еволюція змісту поняття «Ідея об'єднаної Європи».....	14
1.2. Європейська ідентичність – як основа «ідеї об'єднаної Європи».....	19
РОЗДІЛ 2. «МАРГІНАЛІЗАЦІЯ» ІДЕЙНОГО ПІДГРУНТЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРОЕКТУ.....	29
2.1. Проблема наростаючого націоналізму.....	29
2.2. «Європейська ідентичність» -різноманітність трактувань.....	32
2.3. Кризові явища та «ЕХІТ»и в середині Європейського Проекту.....	34
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМА «ДЕФІЦИТУ ЛІДЕРСТВА» В МЕЖАХ СУЧАСНОГО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ.....	42
3.1. Основні прояви проблеми дефіциту лідерства в межах ЄС.....	42
3.2. Дефініція явища «дефіцит лідерства» в контексті євроінтеграційних процесів.....	44
3.3. Основні теоретичні підходи вирішення проблеми дефіциту лідерства задля подальшого розвитку Європейського Проекту.....	47
ВИСНОВКИ.....	50
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ.....	54

ВСТУП

Актуальність. За останній період помітні складнощі у пошуку спільних рішень та позицій щодо вирішення тих чи інших питань в Європейському Союзі, що значним чином привертає увагу дослідників. Зниження загального рівня довіри впливає на політику в цілому і тим самим обмежує явну можливість приймати рішення з питань формування політики для інтеграційного об'єднання.

Будучи одним із продвинутих інтеграційних об'єднань ще з часів післявоєнного періоду, Європейський Союз наразі перебуває у своєрідному стані криз інтеграційного проекту та кризи європейської свідомості, причини яких досить різноманітні, комплексні та переплітаються одна з одною. Відповідно, завдяки ряду криз, через які на сучасному етапі проходить ЄС, формується своєрідна ситуативна «загроза базовим структурам чи фундаментальним цінностям та нормам», адже окрім загрози європейському економічному і валютному союзу, це досить сильно впливає і на здатність європейських держав, лідерів та інститутів вирішувати питання нагального характеру для європейського регіону з чітким та зрозумілим підходом.

Все це має характер глибокої інституціональної кризи, у разі не вирішення якої це може призвести до зменшення ролі «символічних рамок, що легітимізують соціально-політичний порядок ЄС», спочатку розпочавшись в сфері економічній, а далі переростаючи та розподіляючись на всі інші сфери діяльності інтеграційного об'єднання.

Саме тому постає важливість аналізу своєрідного «шляху» розвитку Європейського Проекту з часів самого початкового формування до сьогодення, паралельно разом із аналізом базових його цінностей, що виступали пріоритетними на кожному із етапів. Нагальним також постає аналіз усіх проблем та криз, що проходить ЄС, аби дослідити та порівняти їх причини та підгрунтя появи, щоб зрозуміти в чому саме полягає підгрунтя стагнації Проекту на сучасному етапі.

Мета – визначити та проаналізувати «природу» дефіциту лідерства в межах Європейського Союзу, а також основні прояви та причини цієї проблеми.

Завдання:

1. Проаналізувати процес становлення ідеї «Європейського проекту» та основні етапи еволюції поняття «Ідея об'єднаної Європи»;
2. Дослідити основні кризові моменти та виклики, з якими зіштовхується ЄС на сучасному етапі;
3. Охарактеризувати поняття «дефіцит лідерства» в межах Європейського Проекту та основні його прояви;
4. Встановити основні теоретичні підходи до вирішення проблеми дефіциту лідерства.

Об'єкт – процес трансформації та розвитку Європейського проекту.

Предмет – вплив проблеми дефіциту лідерства на внутрішні процеси в межах сучасного Європейського Союзу.

Варто відзначити, що в дослідженні був застосований загальний підхід, що базувався на принциповій необхідності розбудови подальших інтеграційних процесів Європейського проекту і сам Європейський Союз виступав у дослідженні в якості цілісного суб'єкта дослідження. Під час роботи були застосовані наступні методи та підходи: аналітико-синтетичний та контент-аналізу, які надали можливість опрацювати матеріали та визначити основні тенденції розвитку поняття «ідея об'єднаної Європи», а також дослідити саму еволюцію Європейського Проекту; також завдяки методам контент-аналізу та проблемно-хронологічного вдалося дослідити ряд кризових моментів та викликів, з якими зіштовхувався вже сучасний Європейський Союз; застосовано проблемно-хронологічний підхід, що надав змогу встановити логічну причинно-наслідкову лінію від усіх криз, що постали перед ЄС, до наслідків, що виникли в діяльності інтеграційного об'єднання; метод узагальнення та системний для чіткого визначення та розяснення як і чому з'явився «дефіцит лідерства» в межах Європейського Союзу та його основні прояви, а також для формування основних висновків, яким чином можна вирішувати проблему дефіциту лідерства в межах Проекту; на додачу, було застосовано порівняльний метод

політичних наук задля того, щоб порівняти рівень впливу та наслідів тих чи інших проблем та викликів для Європейського Союзу.

Історіографічний огляд:

Дослідження питання «дефіциту лідерства» в контексті євроінтеграційних процесів та ряду причин, що призвели до цієї проблеми, вивчала незначна кількість авторів та науковців (вказана проблематика зацікавила дослідників аж в 2013 році: тоді у наукових колах спершу розпочалися жваві дискусії щодо кризи європейської ідентичності, з'явилась необхідність переосмислення не лише змістовного наповнення політичного життя Спільноти, а також переосмислення «опор» функціонування ЄС), зокрема серед цих науковців ця досліджувана проблема викликала чимало розбіжностей у поглядах.

Загалом, в межах цієї роботи можна виділити декілька наступних груп застосованих напрацювань:

- група робіт, присвячених питанню розвитку та становлення цілісного Європейського Проекту від початку зародження євроінтеграційних процесів до сучасного етапу: [17]; а також роботи, що в основному висвітлювали та описували базові ідеї та цінності Проекту, що висувались на кожному з етапів: [46], [49] – саме завдяки цим роботам вдалося чітко встановити та відділити основні етапи становлення Проекту та які зміни відбувалися на кожному із етапів;
- група робіт, яка надала можливість проаналізувати основні цінності, що закладалися в «ідею об'єднаної Європи» - загалом яким чином сформувалося ідейне підґрунтя євроінтеграційних процесів в цілому: [46], [52];
- група робіт, що присвячена дефініції поняття «ідентичність» загалом та в контексті Європейського Проекту, а також роботи, що висвітлювали питання типологізації ідентичностей: наприклад, А. Алторайфі [32] розглядає, як ідентичність держави фігурує в прийняттях рішень, через конструктивістський аналіз: тому ми бачимо, що: ідентичність, яка в цілому і визначає внутрішній лад в державах, все одно потребує впливу протягом тривалого часу аби впливати на політику та змінювати її. До того ж, автор

зазначає, ні в якому разі не слід переоцінювати вплив ідентичності окремих особистостей. Окремі особистості можуть настільки добре впливати на прийняття рішення, проте, коли вони покинуть «правлячі кола», то за ними не залишеться навіть успадкованої політики [33]; тоді як Д. Шахбахрамі досліджує те, що постійно змінна природа ідентичності змінила концепцію міжнародних відносин; відтепер міжнародні відносини навіть розглядаються як частина гуманітарних наук [45]; К. Церуло розглядає ідентичність, як джерело мобілізації, проте зовсім не як її продукт, варто розглядати і досліджувати її як елемент синтезу всіх процесів, проте в жодному разі не як виокремлення [36]; або ж розглядають все через призму конструктивізму, висвітлюючи те, як змінюються реалії сучасного світу і, що таким чином, все складніше встановлювати та визначати взвимою з міжнародними гравцями. Наразі все важче розуміти дійсні інтереси тих чи інших гравців і спричинене це тим, що поняття ідентичності — змінне та не чітке, розуміється кожним індивідуально [30]; В. Кочетков розмежовує національну та етнічну ідентичність, тим самим визначаючи націю як — групу людей, пов'язаних спільністю економічного життя, території, об'єднаних спільними політичними інститутами, а от етнос як — стійку сукупність людей, що володіють спільними особливостями культури, психіки, мови та самоусвідомлення, виводять ключові тези впливу національної ідентичності на світову політику [29]; А. Ратілайнен презентує тезу, що ідентичність може сприйматися і трактуватися по-різному на прикладі В'єтнаму [44]. Зокрема, описують низку факторів, що можуть спричинити таку тенденцію [43]; [40] в межах даної групи науковці виділяють свої структуру та принципи типологізації, роз'яснюють та демонструють суть кожної із категорій, а також характеризують їх в залежності від складових компонентів;

- група наукових робіт присвячена саме поняттю «європейська ідентичність»: Вікторова, представляють статті за результатами заходів по європейській інтеграції, що стосуються питань європейської ідентичності, громадянського суспільства [16]; висвітлюють європейську ідентичність як продукт

інтеграційних процесів та підґрунтям для європейського об'єднання, що потребує людей, які відчують себе органічною частиною «європейського світу» [11], [49]. Роботи присвячені поняттю ідентичність в межах ЄС, з яких компонентів складається європейська ідентичність, як громадяни Європи ставляться до такого явища, а також автори робіт привертають увагу до результатів опитувань та різноманітних досліджень серед громадян держав-членів ЄС про те, що таке європейська ідентичність для них, їх ставлення та основні цінності; як трактування поняття європейської ідентичності сформувалося та трансформувалося до сьогодення;

- роботи авторів, що присвячені «кризовим моментам» ЄС та різним дискусіям з цього приводу. Тобто – автори висвітлюють те, з якими кризами ЄС зіткнувся, які своєрідні виклики та «челленджі» постали на інтеграційному шляху, як «природа» внутрішньої структури Союзу впливає на позиціонування проекту, його ефективність та успішність. Автори робіт намагаються виділити та обґрунтувати причини, чому ці проблеми постали перед Союзом і як вони впливають на спільну європейську солідарність. Наприклад, Верхагін виділяє два підходи до розвитку європейської ідентичності. Підходи, засновані на суспільстві, припускають, що найбільш важливою основою для розвитку європейської ідентичності є довіра до інших європейських громадян, оскільки це дозволяє європейцям ідентифікувати себе з Союзом як співтовариством громадян і цінностей. Інституційний підхід передбачає, що спільна європейська ідентичність переважно заснована на довірі до політичних інститутів [25], [26], [28], [36], [50];
- низка робіт, що зосереджена виключно на проблемі «дефіциту лідерства» в сучасному ЄС, розкриваючи аспекти: яка «природа» проблеми, основні причини появи та прояви в межах об'єднання: [41], [42], [46], [47], [51], [52];
- роботи, які давали відповідь на запитання «яким чином вирішувати питання дефіциту лідерства» та які можливі підходи можна виділити: [46], [51];
- серед вітчизняних науковців дослідженням європейської ідентичності та інтеграційних процесів активно захопилися нещодавно: у своїй роботі

Козловець визначає, що європейська ідентичність постала на порядку денному у зв'язку з інтеграційними процесами і разом із важливістю розуміння європейської спільноти. Інтеграційні процеси і досі можуть бути такими, що лише формують ідентичність, через те, що розмиваються так звані «демаркаційні лінії» у свідомості самих європейців [14], [15]; або ж, наприклад, Мовчан наголошує на тому, що європейська ідентичність і досі продовжує формуватися, але цей процес далеко не лінійний та не швидкий. І тут одним із основних факторів фігурує європейське громадянство та єдиний підхід до подальшої розбудови «європейської спільноти» [16], [23].

Характеристика джерельної бази: Щодо джерел які були використані в ході дослідження: задля розуміння тематики ідентичності в межах Європейського Союзу, насамперед, врато приділити увагу до Маастрихтського [7] – важливий тим, що демонструє основні аспекти щодо інтеграційних процесів, що були сформовані; такі як: спільна безпека та оборонна, спільна валюта євро, розширення складу посад та їх офіційне запровадження. Такого роду зміни та нововведення в інтеграцію сформували новий крок у розвитку наднаціональних європейських, а сам договір допоміг проаналізувати яким чином він наближає Проект до політичного союзу; та Лісабонського договорів [6], що став підтвердженням того, що всередині ЄС є певні структурні та системні «похибки», враховуючи те, що конституційний проект було провалено; не потрібно оминати базові положення договору, що передбачають створення посади президента ЄС та проведення інституційної реформи, що змінює внутрішню «природу» ЄС. Ще один договір, який виступає у ролі одного із перших кроків у подоланні кризи після 2005 року – Декларація (Хартія) європейської ідентичності [5], до сьогодні залишається, можливо, найбільш чітко сформованою заявою щодо спільної європейської ідентичності і, насамперед, декларує перевагу принципу єдності над різноманітністю; та окремих промов європейських політиків, зокрема Стразбурзької промови Вацлава Гавела [3] та промов Жозепа Борреля [2]. Саме ці документи надавали змогу зрозуміти принцип дефініції поняття європейської ідентичності

внутрішньо та ввести його в контекст загального дослідження основних підвалин стагнації Європейського Союзу.

Теоретичне та практичне значення: основні результати дослідження можуть виступати матеріалом та основою для подальших наукових напрацювань з даної тематики, а також бути використані з ціллю практичних напрацювань як такі матеріали, що висвітлюють одну із основних проблем сьогодення в межах інтеграційного об'єднання Європейського Союзу, та бути використані для пошуку можливих перспективних бачень вирішення проблеми серед інших дослідників та на вищому рівні.

Апробація. Результати дослідження були представлені в наступних роботах:

1. Прихненко М. Ідея «Об'єднаної Європи» в сучасних реаліях функціонування європейського проекту /М. Прихненко, Д. Бабій // Історичні і політологічні дослідження, 2019. – №1(64). – С. 60 – 69.
2. Прихненко М. Криза «політичного компоненту» інтеграційних процесів в Європейському Союзі на сучасному етапі розвитку // М. Прихненко, Бабій Д. // Україна – Європейський Союз: від партнерства до асоціації: Український Щорічник з Європейських Інтеграційних Студій. Вип. II. - Луцьк, Терен, 2019. - С. 292-300.
3. Бабій Д. Питання ідентичності в сучасному Європейському Союзі / Д. Бабій // Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університет імені Василя Стуса. Том 1 / Ред. кол. Хаджинов І.В. (голова) та ін. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2020, Вип. 12. Т.1., С. 11-16.
4. Бабій Д. «Колективний» Vs. Національний інтерес у сучасному вимірі європейської політики / Д. Бабій // Травневі студії: історія, політологія, міжнародні відносини / Збірка матеріалів Міжнародної наукової студентської конференції «Травневі студії 2019: історія, політологія, міжнародні відносини»; за ред. докт. іст. наук Н.Р. Темірової. – Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2019. – Вип. 4. – С. 26-30.

5. Прихненко М. Дефіцит лідерства в Європі як загроза сучасній системі європейської безпеки / М. Прихненко, Д. Бабій // Криза сучасної системи безпеки: у пошуках нового міжнародного порядку. Матеріали міжнародної наукової конференції. Львів, 4-5 квітня 2019 р. / Упорядники: М. Мальський, Р. Вовк, О. Кучик, П. Байор. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2019. – С. 121-123.
6. Бабій Д. Ключові підходи до вивчення феномену «Політичне лідерство» в сучасній теорії міжнародних відносин / Д. Бабій // Травневі студії: історія, політологія, міжнародні відносини / Збірка матеріалів Всеукраїнської наукової інтернет-конференції до 100-річчя української революції та закінчення I світової війни, а також 80-річчя з дня народження Василя Стуса, за ред. канд. іст. наук Ю. Т. Темірова. – Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2018. – Вип. 3. – С. 8-15.
7. Бабій Д. Дефіцит лідерства в Європі / Д. Бабій // Феномен Європи: проблеми державотворення. Збірник матеріалів наукової конференції молодих вчених з міжнародною участю у Львівському національному університеті імені Івана Франка (15-17 листопада 2018 року). / Упорядники: Р.Б. Тарнавський, В.М. Мельник. – Львів: Видання наукового журналу «Аннали юридичної історії», 2018. – С. 32-36.
8. Бабій Д. Особливості сприйняття європейської ідентичності після закінчення холодної війни / Д. Бабій // Травневі студії: історія, міжнародні відносини: Збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції "Травневі студії 2020: історія, міжнародні відносини" / за ред. Ю.Т. Темірова. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2020, Вип. 5., С. 142-145.
9. Бабій Д. «Дефіцит лідерства» в контексті розвитку Європейського Союзу на сучасному етапі / Д. Бабій // Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університет імені Василя Стуса. Том 1 / Ред. кол. Хаджинов І.В. (голова) та ін. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2021, Вип. 13. Т.1., С. 11-15.

10. Конкурс з галузей знань та спеціальностей студентських наукових робіт за напрямом «Актуальні питання співробітництва з ЄС», проведеного в Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна 2020\2021, із роботою «Проблема ідентичності в контексті розвитку ЄС на сучасному етапі»;
11. Всеукраїнський конкурс студентських наукових робіт зі спеціальності «міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії», проведеного в Київському Інституті міжнародних відносин 2018/2019, з представленою роботою «Персоніфікований вимір становлення та розвитку Європейського Проекту» .

Структура. Робота складається зі вступної частини роботи, де розкривається актуальність даної проблематики, основна мета та завдання дослідження, а також опрацювання цієї проблеми в інших наукових роботах, а також зі змістовної частини роботи, що складається з трьох розділів: де спочатку аналізується і розкривається розвиток суності поняття «ідеї Об'єданої Європи» та Європейського проекту (розділ 1 «Становлення сучасної ідеї європейського проекту»), а потім висвітлюються основні виклики, з якими зіткнувся ЄС (розділ 2 ««Маргіналізація» ідейного підґрунтя європейського проекту»). та як в цьому проявлялася проблема дефіциту лідерства (розділ 3 «Проблема дефіциту лідерства в межах сучасного Європейського Союзу») Загальний обсяг 62 стр..

РОЗДІЛ 1. СТАНОВЛЕННЯ СУЧАСНОЇ ІДЕЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРОЕКТУ

1.1. Особливості та витоки ідеї європейської інтеграції.

Європейська ідея або ідея Європи – це течія в європейській суспільно-політичній думці, представники якої протягом багатьох століть виступали за викорінення війн в Європі і політичне об'єднання її народів та держав. Серед авторів проектів були найбільш відомі представники європейської громадської думки і культури. На кожному етапі європейської історії автори ідеї об'єднання апелювали до реалій свого часу.

В процесі тривалого історичного розвитку почала формуватися ідея єдиної Європи, в ході якого відбувалося чергування періодів роздроблення і об'єднання європейського простору. Ця ідея не була зовсім новою, проте повторно набула актуальності через негативні наслідки Другої світової війни, з якими зіткнулися держави. Поруч із цими почали з'являтися та розвиватися пацифістські ідеї об'єднання, окрім спроб об'єднання Європи силовим шляхом [20].

Перша світова війна кардинально змінила баланс сил в Європі, що стало причиною активізації пошуку моделі мирного співіснування держав. З огляду на активне поширення ідеї єдиної Європи у 1920-ті роки, варто констатувати, що основу для післявоєнної євроінтеграції були закладено між двома світовими війнами [20].

Формування ідей та пропозиції щодо об'єднання Європи в єдину структуру можна прослідкувати і раніше. Наприклад, Вільямом Пенном, який запропонував форму співробітництва в рамках якої рішення приймалися відповідно до голосування, в якому кількість голосів окремих держав-учасниць визначалася відповідно до встановлених квот (нарис «Назустріч теперішньому та майбутньому миру в Європі», 1693); Аббе де Сен-П'єр, який виступав за складну інституційну структуру, включаючи внутрішній механізм врегулювання суперечок (Проект вічного миру в Європі, 1713); ця основна мета гарантування миру та безпеки залишилась центральною і у планах та поглядах Жан Жака Руссо

(Витяг з Проекту "Багаторічний мир", 1761) та Імануїла Канта (Вічний світ, 1795) [46], [20].

Після Першої світової війни почала зароджуватися концепція регіональної інтеграції Європи. Подальші концепції загальноєвропейського руху Р. Куданхове-Калергі та пропозиції А. Бріана виявилися утопічними в умовах зростаючого націоналізму та фашизму.

Одним із найбільших проектів стало створення у 1922 році Пан'європейського Союзу, основною метою якого було утворення економічного та політичного Союзу європейських народів. Одним із результатів роботи Союзу стало просування ідеї єдності організації, проте втілити ці ідеї не вдалося внаслідок економічної кризи 1920-1930-х рр.

У 1923 році було опубліковано маніфест Ріхарда Куденхове-Калергі «Пан-Європа». В якому автор вказував на необхідність об'єднання Європи, аби успішно протистояти зовнішнім небезпекам, саме тому було запропоновано створення системи загальноєвропейських інститутів. Широка пропаганда ідеї Пан-Європи серед жителів континенту стала варіантом найбільш потужної зброї в боротьбі проти «злочинів антиєвропейської політики».

Концепція «Пан-Європи» Куденхове-Калергі недаремно є однією з найважливіших стадій в процесі становлення політичних і правових ідей Європейської єдності, адже разом зі створенням Пан'європейського руху, ідея об'єднання європейських держав в єдину організацію і припинення збройних конфліктів між ними перестала бути долею лише окремих мислителів і вперше в історії стала висуватися діючими провідними політиками європейських країн. Серед пропозицій Куденхове-Калергі можна і виділити частину недоліків, що виявлялися, насамперед, у форматі того, що він не розглядав питання про співвідношення повноважень національних інститутів та державного суверенітету країн-учасниць.

Становленню інтеграції сприяло декілька наступних чинників. По-перше, питання інтеграції постало досить актуальним через потребу встановлення довгострокового миру після двох світових воєн, так як стало очевидно, що

раніше встановлена і втілена в Європі концепція національної держави в її абсолютній формі беззаперечно призводить до націоналізму та міжнародних конфліктів. По-друге, місцеві еліти зрозуміли те, що лише умова тісної консолідації давала змогу на реальне економічне відродження регіону, так як разом із цим ще й завершувався термін надходження американської допомоги по «Плану Маршалла». По-третє, в результаті Другої світової війни Західна Європа втратила роль одного з головних світових центрів сили. Сформувалася нова, біполярна система міжнародних відносин – Ялтинско-Потсдамської, з двома полюсами – США і СРСР. Саме вони стали головними дійовими особами розгортання холодної війни з властивою їй гонкою озброєння і ядерним протистоянням [24].

В підсумку, розподіл Європи на сфери впливу в післявоєнний період, утворення ФРН та НДР як двох нових держав, війна між корейськими державами за участю збройних сил США, Китаю і СРСР в 1950-1952 рр. показали європейцям, що ключові питання сучасності вирішуються без їх участі. Постало питання визначення місця Західної Європи в системі міжнародних відносин заново, а також віднайти нові важелі зміцнення своїх позицій.

Вже на початку післявоєнного європейського проекту з'явилися дві концепції про те, як можна було б реалізувати інтеграцію: наднаціоналізм та міждержавний уряд. Концепція «інтернаціоналізму» передбачала створення нових інституцій та політик, що піднімається вище національного суверенітету, в той час як концепція «міждержавного уряду» вбачала інтеграцію через співпрацю між національними урядами з мінімізацією створення нових інституцій та політики [20].

Погляди у теоретичних дискусіях щодо сутності та форм інтеграційних процесів досить змінились, сформувавшись у дві різні групи прибічників. Прибічники «мінімалістського» погляду на європейську інтеграцію прагнули до створення федералістського устрою Європи з метою заснування Сполучених Штатів Європи. В той час коли прибічники «максималістського» погляду

розглядали співпрацю між європейськими державами, в основі якої торговельні зв'язки між незалежними державами Європи, тобто економічний союз [20].

Представником «мінімалістського» погляду був Вінстон Черчилль, який стверджував, що одним із способів встановлення миру будуть більш тісні зв'язки між народами Європи через зміцнення торговельних відносин, тоді перспектива війни буде значно скорочена. Алтієро Спінеллі, прихильник «максималістського» напрямку, стверджував, що лише комбінація економічного та політичного союзу може забезпечити довгострокові мирні умови. Погляди Спінеллі сприймали європейську інтеграцію як спасіння національної держави після двох руйнівних війн та періодів економічної і політичної нестабільності. Саме такі погляди сприймалися як кінець національної держави в Європі [20].

Існували також дві конкуруючі концепції стосовно реальних кроків, необхідних для досягнення спільної мети європейської інтеграції: федералізму та функціоналізму. Федералісти переслідували більш «радикальний» шлях з метою формування Сполучених Штатів Європи шляхом розробки конституції для федеральної Європи, в якій би політичний союз був би першим логічним кроком. Функціоналісти (Робер Шуман, Жан Моне) представляли більш «прагматичний» підхід, вважаючи, що інтеграція стратегічно важливих галузей економіки, і таким чином вилучення цих галузей з національного контролю, забезпечить неможливість військової конфронтації між членами ЄС та призведе до подальшої інтеграції [20].

За задумом засновників ЄС (К. Аденауера, Ж. Беша, Ж. Моне, Р. Шумана, П.-А. Спаака) і нинішніх лідерів держав-членів ЄС основою для європейської інтеграції мала стати політика, яка насамперед передбачала розробку концепції діяльності ЄС та виявлення параметрів, забезпечення яких дозволить гарантувати якість життя, сталий розвиток, конкурентоспроможність та інші найважливіші показники, що характеризують всебічне зростання і вміле використання потенціалу ЄС, подолання конфліктних ситуацій і вирішення протиріч, що виникають між різними суспільними силами; формування

механізму забезпечення загальноєвропейських інтересів і вирішення відповідних завдань у соціальній сфері.

Незважаючи на жорстокі репресії, ідея об'єднання Європи на засадах права і свободи продовжувала існувати і розвиватися далі в рамках численних рухів опору. Одними з яскравих прихильників припинення збройних зіткнень між народами Європи і їх об'єднання в рамках єдиної організації були італійські мислителі А. Спінеллі і Е. Россі . Вони виступили за побудову Сполучених Штатів Європи з єдиною економікою і єдиними збройними силами. При цьому особливо слід відзначити, що в своєму плані італійські мислителі намагалися поєднати ліберальні і соціалістичні початки, підкреслюючи зокрема необхідність встановлення матеріальної рівності громадян.

Загалом розвиток ідеї єдиної Європи проходив в умовах безкомпромісної боротьби самих різних точок зору на методи і принципи її здійснення. Проте незважаючи на те, що ідея єдиної Європи розвивалася в безперервній боротьбі, що лежить в основі всіх прогресивних концепцій об'єднання європейських країн, завжди було присутнє прагнення мінімізувати ворожнечу і постійні війни між на континенті і налагодити тісну взаємовигідну співпрацю з метою вирішення як внутрішньо- , так і зовнішньополітичних проблем.

Загалом якщо проаналізувати етапи становлення ідеї Європейського Проекту (під «європейським проектом» мається на увазі узагальнення усіх попередніх етапів розвитку та становлення сучасного ЄС – від початку формування євроінтеграційних рухів до сьогодні) та провести паралелі із самим процесом західноєвропейської інтеграції, то можна зробити висновок про те, що в основі переважної більшості ідей Європейського єдності лежать два фундаментальних і взаємозалежних компонента, а саме: по-перше, встановлення миру між різними державами і націями, і, по-друге, налагодження тісної співпраці між ними.

1.2. Європейська ідентичність – як основа «ідеї об'єднаної Європи»

З 50-х рр. XX ст. у Західній Європі все активніших темпів розвитку починає набирати інтеграційний процес, а тому зв'язки та взаємодія між європейськими державами, спільна політика ще більше поглиблюються та переплітаються між собою, призводячи до формування так званої спільної європейської солідарності та більш ширшої підтримки наднаціональних інститутів. Таке наростаюче відчуття спільності вплинули на трансформацію національних ідентичностей і появи нового типу – наднаціональної або якщо говорити про рівень Союзу – то саме європейської ідентичності.

Поняття європейської ідентичності досить складне та комплексне, при тому може включати в себе різні рівні ідентичностей та може бути застосованим в різних соціальних сферах. Тут варто відсилатись і до того, що трактування самого поняття «ідентичність» теж викликає чимало труднощів та розбіжностей у поглядах. Складність дефініції поняття «ідентичність» обумовлюється тим, що сам процес ідентифікації безперервний, за рахунок впливу зовнішніх факторів постійно триває динамічний стан, це надає поняттю «плинного», змінного характеру. До того ж, ідентичність являється продуктом соціальної взаємодії, відповідно – будь-які зміни в соціумі призводять до зміни ідентичності. «Ідентичність» це саме те поняття, значення якого постійно змінюється, проте останні роки його навпаки почали розширювати, аби уникнути звинувачень в есенціалізмі.

Ідентичність – це визначення своєї приналежності у суспільстві, співвіднесення/співставлення себе із певними соціальними групами; пошуки відповіді на питання ким ми є, а ким – ні. Як ми себе визначаємо в оточуючому суспільстві, чиї цінності ми поділяємо, чим ми відмінні від інших. Спочатку ми ідентифікуємо «інших» (відмінних від нас), потім на противагу ми ідентифікуємо себе: ми вирішуємо, що означає бути тим, ким ми є.

Ідентичність говорить акторам, ким вони є та які інтереси вони переслідують, дозволяє передбачувати поведінку інших та направляє на послідовні дії задля досягнення цілей/інтересів. Вона сформована у відносинах з

іншими та формується із взаємодії з іншими акторами. У випадку держави: ідентичність формується зі взаємодії та участі акторів в інституційному контексті як на міжнародному, так і на державному рівні.

Якщо ж ми говоримо про європейську ідентичність, то зазвичай це явище-поняття трактується через спільне минуле, спільні цінності та через визначення і асоціацію з «ми»-відчуттям. З часу підписання Маастрихтського договору 1992 року європейське громадянство стало формальною конструкцією, надаючи громадянам прямі права і гарантуючи ці права відповідно до європейського законодавства. Однією з явних цілей введення цієї правової категорії громадянства було сприяння саме загальному почуттю спільності серед європейських громадян. Це почуття приналежності називають «європейською ідентичністю», яка стала окремою областю в європейських дослідженнях [4].

Європейська ідентичність була визначена як почуття приналежності до Європейського союзу і для того, щоб сприймати цей рівень як невід'ємну частину своєї соціальної ідентичності, Брутер [1] заявив, що необхідно провести відмінність між культурним і цивільним вимірами. Культурний вимір ґрунтується на очікуванні, що європейці поділяють загальну культуру, в той час як громадянський вимір побудовано головним чином на основі прав і обов'язків, визначених європейськими договорами і наступним законодавством. Приєднання до європейської ідентичності означає, що громадяни розглядають європейський рівень як істотний рівень, щоб визначити свою самоідентифікацію і вважати себе належними до певної соціальної групи.

Чимало важливе питання – це так звані «компоненти» європейської ідентичності, що ж вона передбачає, насамперед. І тут варто наголосити на наступному: транснаціональні відносини, колективні дії та інтереси, культурна сфера, публічна сфера, регульовані державою інституції і т.д [50].

Важливо розуміти як ідентичності різних рівнів взаємодіють між собою та впливають один на одного. Якщо ми звернемось до опитувань Євробарометра, то можна насправді помітити, що експерти поділяють декілька моделей рівнів ідентичностей відносно Європейського Союзу – всього їх три: наскрізна,

вкладена (або «Матрешка») і переплетена. Наскрізна модель означає, що члени однієї групи ідентичності можуть переймати, поділяти характеристики з членами інших груп, вкладена – передбачає ієрархію, за якою ідентичність складається з ядра (національна або релігійна ідентичність) на яке накладається наднаціональна – тобто європейська ідентичність; та переплетена ідентичність яка являє собою взаємодію та переплетіння окремих елементів ідентичностей, при такій моделі європейська ідентичність вже стає частиною національної/релігійної ідентичності [24].

Можна згрупувати два основних розуміння сутності європейської ідентичності:

- I. Європа як культурна спільнота зі спільними цінностями, що становить «культурну ідентичність». Згідно з цим розуміння, субстракт європейської ідентичності в значній мірі визначається загальними цінностями, які беруть початок із загальної (культурної) спадщини і (історичного) досвіду;
- II. Європа як політичну спільноту загальних демократичних практик, що становлять «політичну ідентичність».

Загалом, виділяються різні підходи щодо дефініції цього «феномену» і також може бути і різна типологія цих підходів. Наприклад, можна виділити два наступних підходи, де: перший передбачає бути громадянином європейської держави, а другий – ідентифікувати себе саме із Європейським Союзом. Одні автори заперечують європейську ідентичність; інші, навпаки, висувають концепції «єдиної Європи» або навіть «Європи регіонів», у яких на перше місце висувається європейська ідентичність і на другий план відноситься значення національної ідентичності. Виділяється й окрема група дослідників, яка поєднує декілька елементів у тлумаченні європейської ідентичності: національний на звичному державному рівні; пан'європейський або транснаціональний, що формується на наднаціональному рівні, створюючи феномен «європейської ідентичності»; і етнічний, що спостерігається на регіональному рівні поліетнічних суспільств [15].

Поняття європейської ідентичності може передбачати в собі різні конотації: для однієї частини громадян Європи це будуть культурні аспекти (здебільшого це характерно для Польщі, Румунії, Литви або бельгійської Фландрії), в той час як для інших важливіші громадянські орієнтири (це можна прослідкувати у Німеччини, Фінляндії, Ірландії, Греції). Найвищий рівень ідентифікації з Європою можна побачити в Італії, Іспанії, Португалії, Угорщині, Естонії та бельгійській Валлонії, на порядок нижче він у Великобританії, Швеції, Данії та Литві.

В рамках цього дослідження було сформовано наступне визначення поняття «європейська ідентичність» – це сукупність цінностей, які поділяються, насамперед, державами-членами Європейського Союзу та загалом в межах регіону Європи, а також усіх «охочих» розподіляти ці цінності, серед яких: однакова відповідальність на шляху до спільної мети, людська гідність, толерантність, свобода і рівність, солідарність і демократія, а також фактори, які впливають на відчуття спільності та єдності.

Зокрема, варто відзначити, що на рівні сучасного Європейського Союзу також спостерігаються і прояви різних типів ідентичностей в середині інтеграційного об'єднання: національна ідентичність (містить в собі ідею унікальності кожної нації, а не її перевагу, відмінність її від інших, ідею взаємної єдності людей, ідею безперервності нації) виявляється на рівні окремих держав-членів, що орієнтуються, в першу чергу, на їх власні національні цінності та інтереси та на їх захист, але не виходять за межі власних кордонів; наднаціональна ідентичність (об'єднує в собі як громадянську ідентичність, так і спільність прав та свобод, соціокультурні та соціополітичні цінності (на регіональному рівні і далі), формує поведінку людей та акторів у внутрішніх політичних системах та пов'язана з вищим рівнем своєрідної політичної ефективності та залученості в межах певної системи, разом із тим впливаючи і на певні соціальні установки суспільства) в межах ЄС виходить за межі кордонів окремих держав-членів і починає формувати певну спільноту, що являє собою більш ширшу внутрішню політичну систему з певними соціо- культурними та –

політичними цінностями, яка зосереджується на регіональному рівні; в той час як колективна ідентичність (націлена на саму групу і пов'язана з тими характеристиками, які мають усі члени цієї групи, аби відрізнити цю конкретну групу від інших, шляхом ідентифікації того, що «в» групі та «поза» її межами) виступає в ЄС в межах групи держав-членів, що виступають на регіональному рівні зі спільними інтересами та позиціонуванням; ліберально-демократична ідентичність (притаманна групам, що зосереджені на ліберально-демократичних цінностях політичного устрою), яка виявляється в тому, що Європа загалом виступає як політична спільнота загальних демократичних практик, що сформувалася між держав-членів Союзу та стали характерними саме для цього інтеграційного об'єднання.

Відчуття європейської ідентичності не однаково сильне для всіх, дехто взагалі може його і не розподіляти. Таким чином, залишається питання, чи може європейська ідентичність дійсно розглядатися як сильний будівельний блок для забезпечення майбутнього процесу подальшої європейської інтеграції.

Насправді за останні роки «європейська ідентичність» обговорювалася все більшим чином в контексті як політичних, так і громадських дебатів. В значній мірі це можна пояснити численними кризами, з якими останнім часом зіткнулися Європа і ЄС, зокрема: кризи, які викликають стурбованість з приводу здатності ЄС вирішувати сучасні проблеми і в кінцевому підсумку також обмежують політичну легітимність ЄС, що, в свою чергу, нерозривно пов'язано з питанням про те, що об'єднує цю політичну конструкцію і створює відчуття єдності серед його громадян.

Розбіжності в поглядах на те, як і в якому напрямку має розвиватися ЄС, означають неоднорідну ідею про роль і можливу форму колективної ідентичності на європейському рівні. Деякі заперечують необхідність «європейської ідентичності» в цілому, інші вважають, що зміцнення такої ідентичності – єдиний шлях вперед. Ще в 2009 році німецький історик Хартмут Кельбль заявив, що через зростання політизації ЄС «публічні дебати про

ідентифікацію з Європою і ЄС стали більш живими і в той же час більш різноманітними і суперечливими».

У 1992 р Маастрихтський договір [7] перетворив Європейське економічне співтовариство в сучасний Європейський союз. Разом з цим з'явилися єдині прапор, гімн і девіз. Все це було покликане втілити «європейську ідею». До цього своє реальне втілення отримали такі цінності, як свобода пересування (Шенгенські угоди), свобода на працю в інших країнах. Коли ЄС набув свого офіційного статусу, 12 країн дійсно поділяли, нехай і не в повній мірі, ідеї єдиної Європи. Це було надбання, яке сприймалося як належне. Але це ж стало і проблемою для подальшої життєдіяльності організації. По-перше, з 1992 р була вироблена жорстка політика по унітаризації європейської ідеї. Європейські цінності були настільки «очевидні» для учасників, що ніхто не поставив питання про їх легалізацію. А питання конституції було зняте саме собою після провалу референдумів у Франції і Нідерландах в 2005 р. І було вирішено зробити вигляд, що загальні ідеї і так поділяються усіма. Тому критерії вступу нових країн обмежилися критеріями політичного і економічного характеру, а положення для країн-учасниць були представлені в численних деклараціях і заявах, які навіть не мали обов'язкового характеру. По-друге, структури ЄС спочатку розраховували на розширення, але при цьому вважали, що нові країни за замовчуванням перейматимуть цінності та ідеї організації. А тому акцент був зроблений на повсюдне використання символічних атрибутів на кшталт прапора і гімну ЄС. Однак нові країни по-різному розуміють цінності Європи, і в підсумку виходить замкнуте коло, коли європейські цінності єдині для всіх країн Європи, але розуміються цими країнами по-різному [23].

Велика різноманітність ідентичностей, яка, в першу чергу, виражається в різних системах цінностей, яка притаманна Європейському Союзу, та яку усіма способами політики намагаються злагодити, негативно впливає на внутрішні процеси та відносини всередині Об'єднання, ускладнюючи процес інтеграції на подальший рівень, а саме – політичний. Ця проблема не просто ускладнює

можливість перейти на рівень політичної інтеграції, а ставить питання чи взагалі це необхідно насправді.

Європейський континент виступає у ролі інтелектуального конструктора, політичного та ідеологічного проекту, відповідно й поняття «європейської ідентичності» буде комплексним та широким. Насамперед інтеграція в європейський простір передбачає приєднання до європейських структур не лише на фізичному рівні, а й на економічному, політичному та соціокультурному. Тому варто визначати європейську ідентичність не тільки як прийняття та усвідомлення демократичних цінностей та свобод, європейського способу життя чи статусу, а й як відповідальність за дотримання нових стандартів в різних галузях, за збереження національної ідентичності в рамках інтеграційного розвитку, відповідальність за вироблення умов збереження власної культури в рамках європейської мультикультурності. І не потрібно забувати, що Європейський Союз – це не держава, хоча і в ньому є елементи федерації, це не конфедерація і не федерація.

До того ж, чимала кількість дискусій розгортаються з приводу чіткого визначення європейських цінностей, які формують фундамент європейського проекту. Загалом в основі ЄС лежить західний ціннісно-політичний проект, який базується на ринковому лібералізмі, індивідуалізмі, правах людей та ліберальній демократії.

Вацлав Гавел, чеський політик, у своїй промові в Стразбурзі говорив: «Європейський Союз заснований на великому наборі цінностей, корені якого сягають в античність і християнство, і які за 2000 років перетворилися в те, що ми сьогодні визнаємо основами сучасної демократії, верховенства закону і громадянського суспільства. Цей набір цінностей має свою чітку моральну основу і свої очевидні метафізичні коріння, незалежно від того, визнає це сучасна людина чи ні. Таким чином, не можна сказати, що Європейський Союз позбавлений свого власного духу, з якого випливають всі конкретні принципи, на яких він заснований. Схоже, однак, що цей дух досить важко побачити. Він здається занадто прихованим за горами системних, технічних,

адміністративних, економічних, монетарних та інших заходів, які його містять .... Ось чому мені здається, що, мабуть, найважливіше завдання, яке стоїть сьогодні перед Європейським Союзом, - це «вигадати щось нове і дійсно чітке роздум про те, що можна назвати європейською ідентичністю, нове і дійсно чітке визначення європейської відповідальності»... Я б, наприклад, вітав би, якби Європейський союз заснував власну хартію, яка б чітко визначала ідеї, на яких він заснований, його значення і цінності, які він має намір втілювати» [3].

В ході публічних інтернет-дискусій Debating Europe було розглянуто цілий набір цінностей, які можуть лежати в основі європейської ідентичності. Крім «класичних» загальноєвропейських цінностей - свободи, демократії і прав людини, пропонуються й інші варіанти: культурний плюралізм, творчість в мистецтві, технологічний підйом, заснований на філософії і гуманізмі, схильність до об'єктивності і логічного мислення, спільність історичного досвіду і пам'яті, спільність культурних кодів (виражених в фольклорі), екологічність, спроможності до сталого розвитку (Debating Europe) [24].

Голова Єврокомісії Жозе Мануел Баррозу говорив, що Європейський Союз можна порівнювати з ліберальною імперією. Звичайно, це було лише метафорою, проте варто відзначити ліберальна демократія з самого початку була провідною ідеологією та формою суспільно-політичного устрою Союзу. Більшість європейських політологів визначають, що наростання націоналістичних настроїв та популістських лідерів в державах-членах, було спричинене насамперед певним розривом між «союзом» лібералізму та демократії.

Наразі вся критика, що спрямована проти Європейського Союзу, що стосується будь-якого із аспектів проекту, говорить лише про одне – ЄС це елітарний проект політичної верхівки, який ігнорує інтереси народу, саме через це відбувається заклик повернення до національних цінностей кожної із держав. Тобто в загальному у громадян формується страх ліберальних свобод.

Європейський Союз передбачав принцип субсидіарності, який означав, що рішення повинні прийматися на максимально наближеному рівні до громадян.

Але постійно впливають певні сумніви щодо цієї процедури і говорять про дефіцит демократії в Європі, тому що в громадян складається враження ніби усі рішення приймаються виключно в Брюсселі, а демократична процедура Єврокомісії лише для «галочки».

Лідери країн ЄС, прийнявши замість Конституції технократичний проект Лісабонського договору, прагнули вивести проблеми європейської інтеграції зі сфери внутрішньої політики та обійти громадську думку, однак тим самим вони різко зменшили легітимність інститутів Євросоюзу. Органи ЄС черпають свою легітимність з легітимності держав-членів, а не з об'єднаної волі європейських громадян. Звідси «дефіцит демократії» в їх роботі, наростаюча критика в сторону Єврокомісії як бюрократичної структури, невідповідної рядовим європейцям, невисока активність виборців під час виборів до Європейського парламенту і т.д [24].

У процесі інтегрування Європи її адепти істотно підірвали легітимність національних європейських держав, і при цьому їм не вдалося створити єдиний європейський суспільний простір і загальноєвропейську політичну ідентичність. Тому популістські «шарахання» в ЄС означають відродження більш локальної, а й більш глибокої культурної ідентичності в окремих європейських державах. Вони зміщують європейську політику в напрямку менш інклюзивних і, можливо, менш ліберальних концепцій політичної спільноти [24].

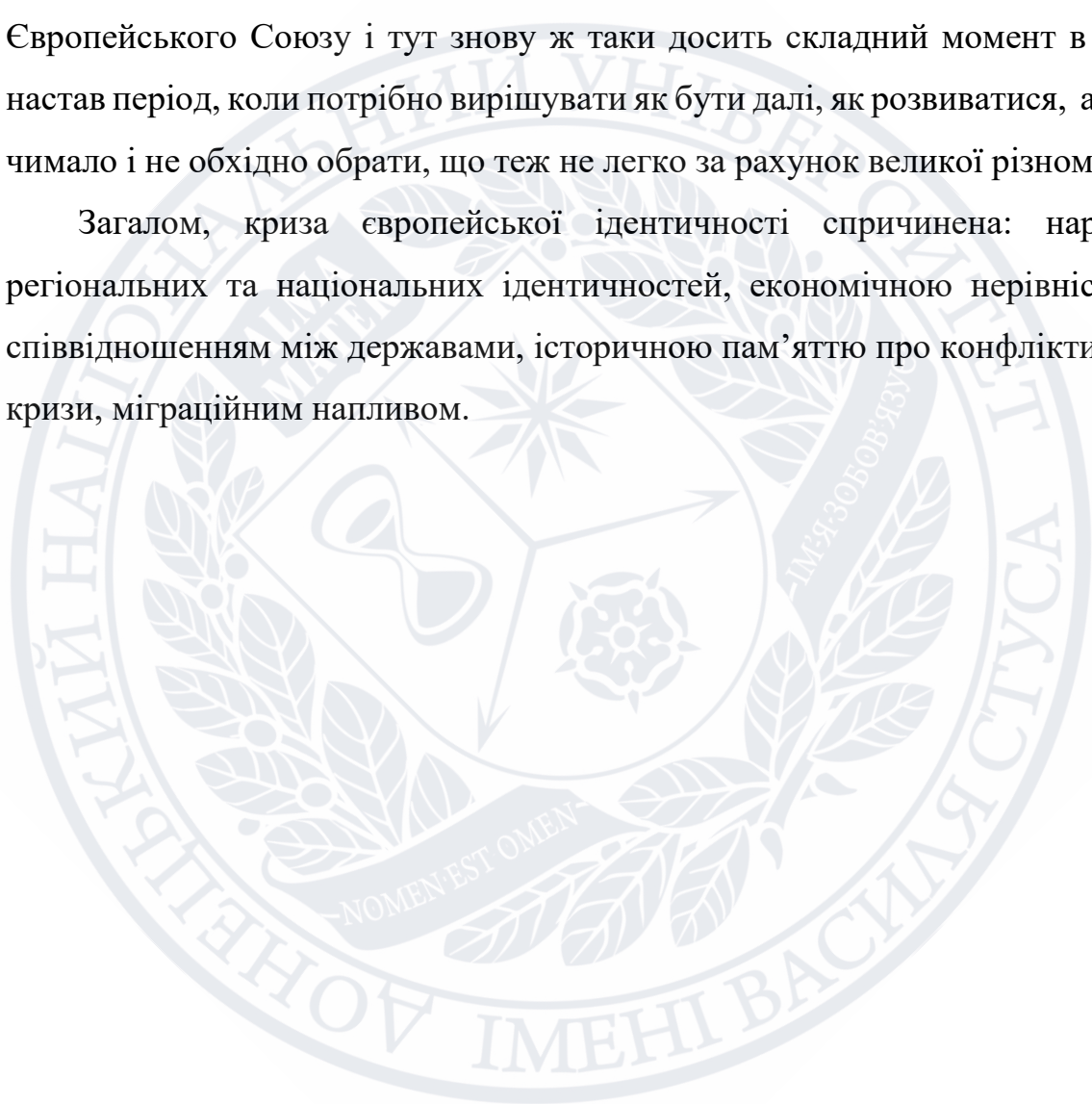
Дійсно, незважаючи на прихильність базовим цінностям лібералізму, які очевидно лежать в основі Євросоюзу, кожен його суб'єкт зберігає високий рівень автономії і навіть суверенітету; члени ЄС часто продовжують діяти як незалежні національні держави, європейські інститути і, особливо, Європейський парламент відіграють другорядну роль. Справедливість цього судження яскраво продемонстрували і британський «Брексіт», і безуспішні спроби інститутів ЄС знайти рішення проблемам міграційної кризи 2014-2015 рр. і європейського регіонального сепаратизму [24]. Лояльність Єдиній Європі сьогодні незрівнянно слабкіше лояльності окремим національним і регіональним співтовариствам.

Відповідно до вище викладеного матеріалу ми чітко прослідковуємо труднощі у формуванні визначення такого поняття як «ідентичність». Так от такий тип ідентичності як «європейська» збирає ще більше дискусій науковців навколо себе. Адже в цілому базові принципи та цінності зрозумілі, проте фактор їх перейняття відрізняється зовсім по-інакшому.

Криза ідентичності гостро ставить питання самої єдності та цілісності Європейського Союзу і тут знову ж таки досить складний момент в тому, що настав період, коли потрібно вирішувати як бути далі, як розвиватися, а варіантів чимало і не обхідно обрати, що теж не легко за рахунок великої різноманітності.

Загалом, криза європейської ідентичності спричинена: наростанням регіональних та національних ідентичностей, економічною нерівністю та не співвідношенням між державами, історичною пам'яттю про конфлікти, війни та кризи, міграційним напливом.

РОЗДІЛ 2. «МАРГІНАЛІЗАЦІЯ» ІДЕЙНОГО ПІДГРУНТЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРОЕКТУ

2.1. Проблема наростаючого націоналізму.

ЄС в основному розглядається як основа європейської стабільності та процвітання. Проте наразі виступає слабким гравцем через брак керівництва, слабку армію, відсутність

спільної політики безпеки. Такі фактори ускладнюють спроможність ЄС вирішувати безліч внутрішніх та зовнішніх проблем. Тому можна відзначити, що наразі в межах сучасного Європейського спостерагіється тенденція «маріганлізації» інтеграційного об'єднання, що загалом означає собою – як своєрідний процес руйнування об'єданого суспільства, розриву зв'язків між його членами та послабленням «розділення спільних цінностей», втрата відчуття приналежності до певної спільноти.

Однією з основних причин частини сучасних кризи Європейського Союзу вважається його поспішне зростання та розвиток, витоки якого сягають періоду приєднання Іспанії, Португалії, Греції, чий економіки не відповідали загальним стандартам, а були прийняті лише з певних політичних міркувань.

Зі свого боку, нові члени ЄС в своїй більшості розчаровані результатами членства в Союзі. Крім того, коли настала криза, виявилось, що ЄС по відношенню до своїх членів більше не сприймається ні як «парасолька», ні як «навігатор», оскільки він більше не здатний захистити населення цих країн від «удару» глобального кризису.

Посилилась загальноєвропейська «втома» від розширення, яка все-таки не досягла критичної позначки. Приєднання нових членів, хоча і буде проходити з більшою скрупульозністю з економічної точки зору, безумовно, буде залежати від політичного тиску окремих членів ЄС, зацікавлених в їх приєднання, а також від політичної волі європейських керівників і прогресу в самих країнах-кандидатах. Тому першочерговим завданням на шляху до політичного союзу має бути відновлення довіри громадян, що може бути досягнуто через посилення

ролі Європейського парламенту, єдиного інституту Євросоюзу, який обирається громадянами країн ЄС.

Для успішної інтеграції та досягнення політичного рівня необхідна підтримка громадян, проте надалі вона все більше знижується. Як тільки Союз зіштовхується з певними проблемами, викликами, то очікується, що всі згуртовано протидіятимуть цьому. Але насправді, все йде зовсім навпаки – побоюючись таких самих проблем всередині в себе в державах, починає значно зростати фактор націоналізму.

Масштабне розширення у 2004 році з новою «гостротою» підняло питання реформування принципів управління та інститутів ЄС. Разом із розширенням, поглиблення інтеграційних процесів в межах ЄС стало ускладнюючим фактором у процесі прийняття рішень та підняло питання необхідності розробки документу для чіткої організації діяльності інститутів Євросоюзу і розмежування компетенцій національних урядів держав-членів і наднаціональних структур.

Європейські цінності були настільки «очевидні» для учасників, що питання про їх легалізації ніхто навіть і не піднімав. Провальні референдуми у Франції і Нідерландах дали знати своє і було вирішено «зробити вигляд», що загальні ідеї і так поділяються усіма. Тому критерії вступу нових країн обмежилися критеріями політичного і економічного характеру, а положення для країн-учасниць були представлені в численних деклараціях і заявах, які навіть не мали обов'язкового характеру.

ЄС розраховував, що нові країни за замовчуванням перейматимуть цінності та ідеї організації. А тому акцент був зроблений на повне використання символічних атрибутів на кшталт прапора і гімну ЄС. Однак нові країни по-різному розуміють цінності Європи, і в підсумку виходить замкнуте коло, коли європейські цінності єдині для всіх країн Європи, але розуміються цими країнами по-різному, тому в результаті виходить, що вони насправді не є настільки ж єдиними. Врешті решт, така система могла б працювати у разі, якщо в політичному і економічному аспектах діяльності все було б стабільно, оскільки

саме вони формують базу взаємин. Однак з наступаючою економічною кризою прийшла й політична, а з ним загострилися міжнаціональні відмінності країн. У підсумку спрацював принцип, що чим більше держав-членів в організації, тим більший дисбаланс, тим більше невдоволення, яке позначається на дивергентності окремих членів групи [23].

Однак ситуація складається таким чином, що з утворенням Європейського союзу і спробами перетворення його в союз політичний, який претендує на роль одного з центрів сили в сучасному світі, зусиль однієї лише політичної еліти для формування згуртованого об'єднання, здатного проводити самостійну політику на світовій арені та протистояти зовнішнім загрозам, стало явно недостатньо. Необхідна постійна підтримка «знизу», з боку населення держав-учасниць ЄС, щоб уникнути проблеми «дефіциту демократії», що загострюється, та «делегітимізації» інститутів союзу. Проект «єдиної Європи» втрачає популярність в масах [24].

Наразі ми ж бачимо зовсім протилежну тенденцію – повторно наростаючий націоналізм. І це чітко прослідковується з наростанням популістських та націоналістичних настроїв у Швеції, Фінляндії, Нідерландах, Франції, Австрії, Німеччині. Все більша кількість партій цих держав скептично налаштовані проти Європейського Союзу і здебільшого виступають за захист та збереження власних цінностей та власної політичної влади. Зазвичай ці партії апелюють до того, що уряд держави діє в інтересах когось «чужого» та «іншого», а не в першу чергу громадян. Вони переконані в тому, що держава насамперед повинна бути зосереджена на власному суверенітеті і аж ніяк не на кооперативних відносинах з іншими державами. Серед «практичних» кейсів втілення цієї тенденції наростаючих націоналістичних настроїв – закриття кордонів та відмова від європейських торгівельних угод.

«Архітектори ЄС» очікували, що встановлення та розвиток економічної інтеграції, логічно та за замовчуванням приведе до політичної інтеграції. Ернест Хаас, дослідник європейської інтеграції, [22] сформував це припущення в теорію регіональної інтеграції. Передбачалося, що інтеграція створить умови, які будуть

розвивати її надалі та перейме наднаціональний рівень нормо-творення. Це повинно було перенаправити громадян держав-членів ЄС на точку зору того, що Європа – as a natural venue for their political activities and loyalty. Інтеграція мала «зблизити» системи цінностей та переконань, а також наміри/бажання, які б об'єднали європейську спільноту і сформували новий рівень націоналізму. Хаас говорив, що майбутнє Європи визначається відсотком тих громадян держав, хто вбачатиме себе громадянином Європи, Європейського Союзу. Проте згодом він же відзначав, що переоцінив це все та говорив, що теорія регіональної інтеграції занадто поспішна.

Кожен суб'єкт ЄС зберігає високий рівень автономії і навіть суверенітету; члени часто продовжують діяти як незалежні національні держави, європейські інститути і, особливо, Європейський парламент грають другорядну роль. Справедливість цього судження яскраво продемонстрували і британський «Brexit», і безуспішні спроби інститутів ЄС знайти рішення проблем імміграційного кризи 2014-2015 рр. і європейського регіонального сепаратизму. До яких ще варто додати інституційну кризу, кризу розвитку ЄС та суперечки з приводу питань бюджету.

2.2. «Європейська ідентичність» - різноманітність трактувань.

Передумовою успішної майбутньої інтеграції вважається європейська ідентичність з чіткою спільною системою цінностей, коли наразі ж Європа – досить широке різноманіття народів, спільнот, культур зі співпадаючими орієнтирами, цінностями, переконаннями та навіть ідентичностями. Якщо взяти до уваги географічний фактор, то тут сформоване більш єдине відчуття спільності, аніж в культурному чи навіть в соціальному плані. Саме ця «мультиформність», різноманітність ускладнює розуміння солідарності та демократії саме в європейському контексті [52].

Проблема ідентичності в Європі полягає в тому, що саме поняття «європейська ідентичність» має досить абстрактний характер, відсилаючись до прав людини, демократії, толерантності як до вищих цінностей, в той час коли ці

цінності як держави-члени, так і інші сприймають зовсім по-різному. Згадаймо міграційну кризу – для канцлера Ангели Меркель прийом біженців був проявом людяності, а угорський уряд виступав проти, зазначаючи, що таким чином Німеччина не повинна вирішувати за всіх [24].

Так, гасло Європейського Союзу: «Єдність в різноманітті», проте вже навесні 2016 року Дональд Туск, глава Європейської ради, був змушений визнати, що «мрія про єдину державу Європа з одним спільним інтересом, з єдиним баченням світу ... [нарешті] з однією нацією – була лише ілюзією» [38]. Об'єднання такої кількості різних держав, різних ідентичностей, різних систем цінностей в одну «державу» або принаймні в одне інтеграційне об'єднання – не можливо. Адже це завжди буде підривати відчуття єдності та формування спільної, єдиної ідентичності тим чином, що знайти компроміс усім цим аспектам (національним ідентичностям, системам цінностей і т.д.) буде занадто важко – державам прийдеться «жертвувати» своїми інтересами на користь колективних (переїмати та розділяти наднаціональну ідентичність, колективну), але не всі держави готові до цього, побоюючись втратити власний суверенітет.

На сучасному етапі спостерігається відродження популізму та екстремізму, що є сильною ознакою кризи ідентичності. Від Данії до Італії, Австрії, Франції та Нідерландів різні національні вибори підтверджують силу популізму і крайніх правих партій, які нав'язують свій дискурс в громадських дебатах, в основі яких лежить економічний і культурний протекціонізм, а також їх ідентичність [32].

Проблема ідентичності дуже добре висвітлюється тим, що знижується рівень довіри до Союзу і цьому є чимало підтверджень. Brexit (до речі, який вже відбувся), затяжний та провальний перший конституційний проєкт, підписання Лісабонської угоди (від якої очікувалось, що вона вирішить всі проблеми). Все це підірвало легітимність національностей держав і зовсім не виправдало очікування політиків.

2.3. Кризові явища та «EXIT»-и в середині Європейського Проекту.

На додачу, економічна і міграційна кризи, з якими зіткнулася Європа, завдали відчутного удару по європейській ідентичності. Економічна криза показала, наскільки велика нерівність між багатими і бідними державами в складі ЄС. Великий потік іммігрантів з країн Африки, Близького Сходу та Азії сприяє розколу європейської солідарності, що явно висвітлюється в незгоді між європейськими країнами навіть з питань допомоги біженцям.

Міграційна криза та мігранти постали свого роду дискомфортом для європейських громадян. Ще у в 2010 році Ангела Меркель, Девід Камерон, та Ніколя Саркозі визнали, що політика мультикультуралізму зовсім не ефективна. На той момент від Брюсселя очікувалися певні конкретні дії та рішення, яких не було. Деякі вченіполітологи заявляють, що підтримка культурно-релігійної специфіки меншин в країнах ЄС обернулася, на думку ряду вчених, підтримкою общинної ідентичності, яка пригнічує свободу особистості і перешкоджає індивідуальної інтеграції в громадянське суспільство [26].

Міграційна криза створила чималу кількість економічних та соціальних викликів, з якими політика Європейського Союзу зіткнулася в реальності. Як мінімум, це вимушено змінюло розмір державних видатків та своєрідний «баланс робочих» між державами-членами ЄС, адже держави повинні були виділити чималий розмір бюджету на рятівні операції, захист кордонів (особливо зовнішні кордони Союзу), реєстрування прибувших обличь та тих, хто шукає притулку, а також на короткотермінове забезпечення продуктами, медичним обслуговуванням та певним рівнем освіти, разом з витратами, пов'язаними із інтеграцією мігрантів та їх соціальними питаннями [39]. Зокрема, саме до такого сценарію частина держав-членів взагалі не була готова, адже це додатково ще піднімало питання інтеграції біженців в ринок праці і перспективу цієї інтеграції.

Саме міграційна криза, потік «біженців» до Європи (і головне: що на ділі більшість – це економічні мігранти, які просто скористалися ситуацією; серед них були в основному не жебраки сирійці, які осідали в сусідніх близькосхідних країнах, а колишні держслужбовці та бізнесмени) поставили під загрозу

існування Шенгенської зони та розпочали жваві дискусії щодо її скасування. Як відзначив у 2016 році Дональд Туск: «Березневе засідання Європейської Ради стане останнім шансом зрозуміти, чи працює наша стратегія ... Якщо ні – ми зіткнемося з сумними наслідками, такими як розвал Шенгенської зони. Зрозуміло, ця альтернатива нашої стратегії безрадісна, тому я закликаю країни-члени в повній мірі реалізовувати стратегію» [9].

Економічна та фінансова криза єврозони зробила очевидними прорахунки, які були допущені в європейському будівництві в останні десятиліття та стала основним витокom дискусій щодо майбутнього Європейського проекту в цілому. Європейський Союз став набагато менш привабливим як модель і зразок для інших країн. Нові члени ЄС в своїй більшості розчаровані результатами членства в Союзі.

Економічна криза 2008-2013 рр. спричинила фундаментальні зміни в європейському економічному управлінні: координацію економічної політики, посилення фінансової дисципліни та контролю, нову процедуру подолання макроекономічних дисбалансів, посилення контролю за фінансовим сектором на рівні самого ЄС [34].

Поруч із цим варто і відзначати те, що поєднання в зоні євро та ЄС загалом занадто різни по рівню розвитку держав не могло дозволити ефективно проводити гармонізовану економічну політику, вже не говорячи про повну уніфікацію її окремих напрямків [25].

Економічну ситуацію, що склалася, можна розглядати не лише з точки зору заборгованості держав Південної Європи, а із точки зору банків провідних держав-членів ЄС, в першу чергу Німеччини та Франції, які придбали державні облігації «проблемних» держав на суму близько 2 трлн. євро. Мається на увазі те, що економічна криза мала одну із особливостей – криза довіри зі сторони фінансових інститутів і до «проблемних» держав, і до наднаціонального рівня правління ЄС. Певною мірою він посилений складнощами поглиблення європейської інтеграції за останні роки на фоні неефективних антикризових мір ряду держав – велика кількість гравців на фінансових ринках поставили під

сумнів можливість і здатність ЄС вирішувати проблеми окремих держав-членів [25].

Такий економічний проект, як створення єдиної валюти, мав покращити стандарти життя шляхом розподілу ресурсів, дотримання принципів порівняльної переваги, збільшення конкуренції, закріплення економічної стабільності. Цей проект також мав і політичну мету: зблизити народ та держави, а також забезпечити мирне співіснування. Проте досягти цих цілей не вдалось, однією із причин цього було те, що передбачався союз 19 кардинально різних держав, об'єднаних разом. А за єдиною валютою стояла не лише одна суверенна держава з чітко визначеними інтересами та політичними цілями, а конгломерат різноманітних держав [9].

Введення євро як єдиної валюти позбавило уряди можливості проводити незалежну монетарну політику, оскільки це стало тепер прерогативою Європейського центрального банку (ЄЦБ) [27]. Тобто члени єврозони з тих пір не могли при необхідності девальвувати національні валюти для підтримки свого експорту і, відповідно, для вирівнювання платіжного балансу [27].

Спостерігачі стверджують, що кризи, пов'язані з Грецією та міграцією, зокрема, викликали високу стурбованість і відсутність довіри між країнами-членами ЄС. Більше того, ці кризи загрожують основному принципу солідарності ЄС. Криза єврозони та криза Греції стали першим випадком, коли питання деінтеграції всередині Європейського Союзу було піднято.

Позиція Греції була досить парадоксальною: з одного боку, всіляко підтримувала євроінтеграцію Західних Балкан, але в той же час блокувала цей процес для Македонії. Історична декларація, підписана в Салоніках, що закріпила європейське майбутнє Західних Балкан, вважається зовнішньополітичним досягненням саме грецьких дипломатів. У той же час Греція незмінно накладала вето як на початок переговорів Македонії з ЄС, так і на її приєднання до НАТО.

Особливу позицію займало британське керівництво, яке не тільки прагнуло «більше Європи», а й поставило свого часу під питання подальше перебування

Великобританії в ЄС, якщо Лондону не буде надано кращі умови членства. Поруч із курсом Берліну на поглиблення економічної і політичної інтеграції в ЄС, був присутнім серйозний вплив опору Великобританії. Через непоступливість Лондона не вдалося узгодити бюджет ЄС на 2014-2020 рр.; а в січні 2013 британський прем'єр Д.Кемерон заявив про можливість проведення референдуму з питання виходу Великобританії з Євросоюзу. Свого часу більшість німецьких експертів вважали, що Лондон не буде дійсно зацікавленим у виході з Євросоюзу, відсторонюючи ідею брати участь в передачі національних повноважень центральних структур спільноти і, використовуючи кризу, намагався виторгувати особливі умови перебування в ЄС, що дозволило б посилити його вплив без прийому будь-яких серйозних зобов'язань.

Як мінімум, BREXIT продемонстрував найголовнішу річ – це те, що якщо інші 27 держав-членів ЄС не зможуть знайти рішення для усіх тих проблем, що загрожують інтеграційним процесам, то все це може призвести до внутрішнього розколу Європейського Союзу та дасть шанс популістським партіям скористатися можливістю та розпочати підбурювати інші держави до «-EXITів» [31]. Криза Британської ідентичності стала свідченням того, на скільки об'єднання готове до політичної інтеграції. Авжеж, не є коректним ототожнення думки громадян однієї держави із думкою всього Союзу, проте волевиявлення британців може стати підставою до процесу розмивання фундаменту ЄС, а саме ліберально-демократичних цінностей, що ставить під загрозу саму ідею об'єднаної Європи [21].

І BREXIT, і своєрідний GREXIT значно негативно вплинули на цілісність, фінансову та політичну стабільність ЄС, викривши та продемонструвавши проблеми з легітимністю, підірвавши солідарність та збільшивши невизначеність та рівень євроскептицизму [48].

Ці дві кризи в значній мірі продемонстрували нездатність ЄС успішно заявити про себе щодо вирішення проблем, так і нездатністю протистояти певним внутрішнім наративам. Своєрідна неоптимальна комунікація ЄС з громадянами в цей період сформувала ще й репутаційну кризу, яку Союз не те

що не вершив, а скоріше навіть не усвідомив. Вирішення цих проблем має вагоме значення на перспективу майбутнього розвитку, аби випередити та застерегти від подальших можливих деінтеграційних кризисів [48].

Криза єврозони ще більш чітко висвітлила проблему демократичного дефіциту в ЄС, що знаходилася в центрі уваги «європейського будівництва» протягом останніх 20 років. Проблема, яка проявляється в розбіжності політичних сил ЄС щодо необхідності розвитку інтеграції та скепсису населення щодо європейських інститутів, безсумнівно, є серйозною перешкодою для подальшої еволюції Європейського Союзу.

Трактування поняття «демократичного дефіциту» в межах Європейського Союзу передбачає в собі наступні фактори: зростання впливу виконавчої та ослаблення законодавчої гілок влади в державах-членах ЄС; складність і незрозумілість Євросоюзу в очах громадян; надмірні розбіжності між рішеннями Євросоюзу і «ідеальними уявленнями» громадян на національному рівні.

Багато в чому саме дефіцит демократичної легітимності в механізмі прийняття рішень в рамках ЄС зумовив провал Конституції, наприклад, на референдумах у Франції і Нідерландах в 2005 році. Якщо ще на рівні політичних еліт країн це мало концептуальний характер, що проявлявся в дебатах, то уже на рівні населення країн ЄС ця проблема мала конкретні прояви.

До того ж безперервні розбіжності між політичними силами ЄС на чолі з Німеччиною, які вважають, що кризу неможливо подолати без загальної суворой економіки, і їх опонентами на чолі з Францією, які вказують на необхідність забезпечення економічного зростання, не сприяли підвищенню довіри населення до політиків.

Криза в євроні висвітлила одну з головних проблем Лісабонського договору – відсутність сильної виконавчої влади, здатної не тільки ефективно визначати стратегічні пріоритети розвитку, а й підкріплювати їх консолідованим курсом. У зв'язку з цим, на думку керівництва ЄС і лідерів провідних країн (за винятком євроскептиків Великобританії, Чехії, Угорщини), сучасна конструкція не відповідає завданням європейської інтеграції.

Після масштабного розширення у 2004 році з новою «гостротою» постало питання реформування принципів управління та інститутів ЄС. Разом із розширенням, поглиблення інтеграційних процесів в межах ЄС стало ускладнюючим фактором у процесі прийняття рішень та підняло питання необхідності розробки документу для чіткої організації діяльності інститутів Євросоюзу і розмежування компетенцій національних урядів держав-членів і наднаціональних структур [9].

Ще наприкінці 1990-х рр. європейські парламентарі почали піднімати питання створення узгодженого законодавства, необхідного та сприяючого координації роботи в рамках ЄС. Ухвалення Конституції Союзу мало стати якісно новим етапом європейської інтеграції, значно посилити інститути Європейського союзу і логічно продовжити кампанію розширення ЄС, тим самим перейти з економічного на політичний інтеграційний рівень. Передбачалося, що Конституція вбере в себе всі раніше підписані договори, і тим самим, єдиний документ зможе спростити розуміння законодавчої бази ЄС [28]. Проте в реаліях сталось навпаки: частина держав відхилила конституційний проект через недостатню проінформованість та через страх втрати суверенітету.

Розроблена Конституція представляла досить велику загрозу суверенітету національних держав-членів ЄС. Документ дозволяв державам самотійно діяти лише в тих сферах, які не є компетенцією самого Союзу. Конституція надавала повноваження інститутам ЄС в питаннях зовнішньої політики, оборони, імміграції, торгівлі, енергетики, сільського господарства, рибальства і ще в багатьох галузях. Процес підписання документу продемонстрував, що більшість держав-членів не були готові делегувати значну частину власного суверенітету міжнаціональним та наднаціональним органам [9].

Негативне голосування за загальноєвропейську Конституції у Франції та Нідерландах, незважаючи на її ратифікацію в 18 країнах-членах, стало результатом поєднання невдоволення як загальної тенденції розвитку Європейського союзу і зниженням його ефективності, так і внутрішньополітичною проблемою кожної з держав. Виборці вважали надмірну

централізацію ряду спільних політик ЄС загрозою національному суверенітету [9].

Масштабне розширення ЄС не тільки багаторазово ускладнило процес прийняття, пошук компромісних рішень з основних питань діяльності ЄС, але і збільшило якісну неоднорідність об'єднання. Всередині ЄС відбувся поділ як держав-членів, так і їх інтересів. Відбулося різке розшарування національних та наднаціональних інтересів та пріоритетів, що відповідно посприяло формуванню збільшенню кількості різних точок зору на одні і ті ж самі питання порядку денного організації. Наявність чималої кількості держав-членів, які по-різному вбачають інтеграційні процеси та спільну політику, посприяло появі ряду криз в ЄС, які демонструють слабкість механізмів консолідації держав [9].

І ще один виклик із яким Європейський Союз зіштовхнувся досить серйозно – пандемія COVID, яка стала ще одним кроком перевірки стійкості інтеграції. Неузгоджені міри реагування на національних рівнях ставали відносною загрозою для європейських інститутів. Коронавірусна криза змусила ЄС знову переглянути систему суспільної охорони здоров'я, контроль та усунення економічних та інституційних наслідків, захист загальних інститутів. Найголовніше, що розкрила пандемія в Союзі – повільна реакція та відсутність миттєвої готовності [35].

Європейська Комісія намагалася скоординувати та скооперувати відповіді держав-членів, намагаючись дізнатись рівень готовності та просуваючи ідеї спільних закупів медичного обладнання та матеріалів. Проте масштаб проблеми був недооцінений, допоки Італія не дала запит на активацію механізму громадського захисту ЄС, пов'язаного із європейською солідарністю у разі таких криз [35]. Пандемія продемонструвала відносну слабкість єдиного європейського ринку, Шенгенської зони і навіть Економічного-валютного Союзу, у разі якщо національні міри не скооперовані чи несумісні загалом. Тому зараз ЄС необхідно приділити увагу усуненню наслідків кризи пандемії через структуру єврозони, аби уникнути негативних наслідків в фінансово-кредитному плані [35].

Іншими словами, ЄС проходить в даний час через етап загальної трансформації, над котрим тяжіють внутрішні проблеми, які загострилися не в останню чергу в результаті розширення Союзу. Мова йде не тільки про фінансову сторону розширення, а й про його вплив на виконання довгострокових програм поглиблення європейської інтеграції.

Разом з тим, залишається сам факт поділу країн-членів ЄС на «стару» і «нову», який не сприяє мобілізації загальних ресурсів для подолання кризи. «Стара» Європа незадоволена консерватизмом «нової» Європи – зростаючим націоналізмом, непропорційно великою роллю церкви в суспільному житті країн Центральної та Східної Європи, а головне – євроскептицизмом і зовнішньополітичним американоцентризмом національних політиків.

Кризи переконливо показують, що Європейський Союз може впоратися із кризами, тільки якщо він зберігатиме єдність. Поточна криза вже провела лінії всередині ЄС: між північчю і півднем, між «старою» і «ною» Європою, між прихильниками фінансової дисципліни та її порушниками. Головне питання сьогодні полягає не стільки в виживанні єврозони, скільки в виживанні самої європейської ідеї, яка є серцевиною європейської інтеграції.

РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМА «ДЕФІЦИТУ ЛІДЕРСТВА» В МЕЖАХ СУЧАСНОГО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

3.1. Основні прояви проблеми дефіциту лідерства в межах ЄС.

Надзвичайно важливим чинником для успішного розвитку загальноєвропейської зовнішньої політики виступає саме стратегічна визначеність єдиного зовнішньополітичного курсу ЄС, його зосередженість на розв'язанні міжнародних проблем, які мають першочергове значення як для держав-учасниць, так і для розвитку та перспектив самого Євросоюзу як авторитетного міжнародного гравця.

Наразі можна лише констатувати факт наявності проблеми стагнації розвитку ЄС, яка обумовлена відсутністю чіткого ідейного підґрунтя розвитку організації – і весь цей процес стагнації інтеграційного об'єднання чітко підкреслений усіма кризовими моментами, з якими зіштовхнувся сучасний ЄС: економічна, фінансова та міграційна кризи, наростаючий націоналізм, криза ідентичності та їх різноманітностей, пандемія COVID-19, існуційна та конституціональні кризи, ЕХІТ-и в межах об'єднання явно підтверджують, що Проект заходиться на стадії уповільнення та маргіналізації інтеграційних процесів, що являється наслідком проблеми дефіциту лідерства.

Попри всі ті етапи, що були пройдені під час євроінтеграційних процесів до сьогодні, ми бачимо цілий ряд проблем, що поставали перед Проектом. Аналізуючи всі етапи розвитку як і «ідеї об'єднаної Європи», так і самого Європейського Проекту, досліджуючи всі ці кризові моменти, можливо чітко ідентифікувати, що ж являє собою «дефіцит лідерства» в Європі, причини його формування та основні прояви та наслідки.

«Ми знаходимося в ситуації, коли Євросоюз страждає від відсутності лідерства», – зазначає географ Я. Рішар, вказуючи, що неефективна робота європейських лідерів, зокрема, тандему «Меркозі» (Н .Саркозі і А. Меркель) дозволяє серйозно сумніватися в їх здатності зрозуміти суть проблеми.

Гері Юкл стверджував, що лідерство в межах ієрархічної структури можна розділити на три типи відповідно до поставлених завдань: ситуативне лідерство окремої особи чи держави в разі необхідності досягнення зазначеної мети; колективне лідерство в разі необхідності впровадження колективних завдань; та трансформаційне лідерство яке орієнтоване на впровадження змін та реформ [41]. Для нас найцікавішими є два останніх типи – саме вони мають безпосередній вплив на стратегічний розвиток інтеграційних об'єднань.

Сучасний стан євроінтеграційних процесів знаходиться в стані кризи, яка, на думку дослідників та експертів, була викликана низкою політичних, соціальних, економічних та культурних факторів. Ця група факторів проявилась в міграційній кризі, кризах ідентичності окремих учасників об'єднання, проблемах політичного співробітництва тощо. Найбільш «критичним» до сьогодні виступило підсилення фактору націоналізму та послаблення інтеграційних процесів в середині організації, що має безпосередній вплив як на внутрішню ситуацію в ЄС, так і на місце об'єднання в сучасній системі відносин [21].

В Європі присутній дефіцит лідерства, що являє собою відсутність «нових» осіб або груп осіб, держав чи груп держав, котрі змогли б переглянути ціннісну систему ЄС та переосмислити основні імперативи, що були закладені в організацію на момент її створення. Лідери ж сучасного ЄС мають дещо інші погляди та сприйняття європейських цінностей, які характеризуються здебільшого пріоритетністю національних, навіть особистісних інтересів, на відміну від тих, хто був біля витоків формування Союзу [18].

За останній період чітко помітні труднощі в пошуку спільних рішень для розв'язання політичних проблем в межах Союзу. Знизвся загальний рівень довіри громадян, що і в цілому вплинуло на політику, разом і зменшивши здатність «лідерів» приймати рішення на рівні Союзу [52].

Помітна наявність стагнації розвитку ЄС (в контексті цілісної моделі), що обумовлена відсутністю чіткого ідейного підґрунтя та бачення подальшого шляху діяльності організації. Ця проблема є наслідком дефіциту лідерства в

Європі, який виражається у відсутності особи, групи осіб, держави або групи держав, які б змогли переглянути «застарілі імперативи мислення» ЄС [21].

Варто відзначити, що відсутність конкретного довгострокового бачення подальшого розвитку будь-якої структури призводить до декількох важливих наслідків: по-перше, це стагнація загального розвитку; по-друге, поява тригерних зон в діяльності структури; по-третє, це дестабілізація підсистеми, системи або регіону в якому функціонує структура [10].

Лідерство – це саме той аспект, який виступає одним із важливих факторів для успіху проектів регіональної інтеграції та розробки стратегій та бачень подальшого розвитку, але колективні гравці в межах об'єднання не виступають гарантією успішного лідерства. І прикладом тому виступив початок кризи Єврозони, коли ні Німеччина, ні будь-які інші наднаціональні інститути не взяли на себе постійну керівничу роль задля вирішення цієї проблеми [42].

Відповідно, на сучасному етапі вплив дефіциту лідерства виходить далеко за межі ситуативної «загрози базовим структурам та фундаментальним цінностям та нормам». Все те, що ніби розпочиналось як економічна криза та ряд викликів, свого часу привело до падіння «символічних меж, що легітимізували соціально-політичний порядок» ЄС, а наразі переросло в повноцінну інституційну кризу інтеграційного об'єднання [52].

3.2. Дефініція явища «дефіцит лідерства» в контексті євроінтеграційних процесів.

Європейський Союз зіштовхнувся із рядом викликів: фінансова, міграційна, економічна кризи. Союз розвивається таким чином, що це говорить про кризу інтеграційного проекту та кризу європейської свідомості на додачу до питання дефіциту лідерства [10].

Аби досягти наступного інтеграційного рівня – політичного – необхідна підтримка громадян держав-членів об'єднання, проте надалі в діяльності Союзу ми бачимо, що цей рівень знижується і довіра громадян слабшає, разом із цим

слабшими стають і позиція активного та оновленого залучення лідерів та інституцій Європейського Проекту. Зіштовхуючись із з викликами та рядом проблем, актуалізовується питання спільної та згуртованої протидії цьому. В реальності ж цей запит висвітлюється зовсім по-іншому – остерігаючись проблем всередині держав, починають поступово наростати націоналістичні настрої керівників цих держав, а також разом із цим громадян, що в подальшому ускладнює та проблемізує функціонування ЄС.

Останнім часом внутрішню діяльність ЄС можна охарактеризувати все більше фактором зростаючого націоналізму: переходом держав і їх представників на користь власних/національних інтересів і віднесенням наднаціональних/спільних/узгоджених інтересів, які покладалися в основу створення організації, на другий план. В межах європейських держав починають формуватися партії та групи прихильників популістських та національних настроїв, які скептично ставлять до ЄС та все більше виступають за збереження та «першість» національних інтересів та політичної влади держави [20].

Політичні діячі Франції та Німеччини свого часу відіграли одну з ключових ролей у процесі проектування, побудови та розбудови Європейського Економічного Співтовариства. Тим не менш, на сучасному етапі можна спостерігати пріоритетність власних національних інтересів і завдань зовнішньої політики на противагу колективним. Сьогодні Франція розглядає Європу як інструмент за допомогою якого можна примножити власний політичний вплив. Німеччина ж розглядає Союз у якості інструменту підсилення свого економічного потенціалу. Спад лідерського потенціалу обох держав було помітно ще під час переговорів щодо Конституційної угоди ЄС. Очікування щодо керівництва французами та німцями не справдились, і стало зрозуміло наскільки відрізняються вектори дій та цілі обох держав [10].

Навесні 2016 року Дональд Туск, глава Європейської ради, був змушений визнати, що «мрія про єдину державу Європа з одним спільним інтересом, з єдиним баченням світу ... [нарешті] з однією нацією – була лише ілюзією» [37]. Об'єднання такої кількості різних держав, різних ідентичностей, різних систем

цінностей в одну «державу» або принаймні в одне інтеграційне об'єднання – не можливо. Адже це завжди буде підривати відчуття єдності та формування спільної, єдиної ідентичності таким чином, що знайти компроміс усім цим аспектам (національним ідентичностям, системам цінностей і т.д.) буде занадто важко – державам прийдеться «жертвувати» своїми інтересами на користь колективних (переїмати та розділяти наднаціональну ідентичність, колективну), але не всі держави готові до цього, побоюючись втратити власний суверенітет. Або принаймні держави-члени повинні будуть змінювати формат стратегічних комунікації та формування політик, аби мінімізувати та уникати надалі фактору націоналізму, а сприяти колективності в середині проекту [8].

Одним із проявів кризи лідерства стала криза британської ідентичності. Тому, що сумніви щодо вступу до ЄЕС були досить вагомими, проте основним фактором на противагу стала відсутність прийнятної альтернативи. Лондон намагався усіма засобами відновити економічну міць, але і не забував про військову силу та про контроль над колоніями. «Особливі відносини» із США використовували, як засіб збагачення, можливість у будь-який момент поновити свою військову міць. При цьому головним завданням було лідерство у континентальній Європі [19]. В політичному середовищі Англії основна проблема полягала саме у відсутності єдиної ідеї щодо необхідності бути членом ЄС. Починаючи з 1960-х рр.: Маргарет Тетчер розглядала європейське домінування як загрозу єдиної соціалістичної держави; Тоні Блер активно виступав за розширення ЄС; Найджел Фараж вбачав лише вихід з Євросоюзу; Девід Кемерон заявив, що в разі перемоги «торі» на виборах він ініціює референдум щодо виходу Британії зі складу Європейського Союзу. Щоправда це було радше спробою набрати більше голосів, ніж реальною обіцянкою [10].

Процес економічної інтеграції в ЄС був достатньо забезпечений теоретичними рекомендаціями, але не мав механізмів контролю та стимулів до виконання зобов'язань. Виконання загальноприйнятих положень фактично ставало предметом внутрішньої політики кожної держави та повністю залежало від доброї волі держави-члена. Водночас виявився помилковим розрахунок, що

всі національні уряди держав європейської зони з однаковою наполегливістю та відповідальністю здійснюватимуть необхідні внутрішні реформи задля підвищення ефективності та конкурентоспроможності власних економік, і економіки ЄС загалом [17].

Отож, ми можемо відзначити, що дефіцит лідерства – це не просто певна проблема чи виклик на теоретичному рівні діяльності Європейського Союзу на сьогодні, а цілком реальна криза для інтеграційного об'єднання, що дестабілізує внутрішні процеси та позиції Союзу на міжнародному рівні.

3.3. Основні теоретичні підходи вирішення проблеми дефіциту лідерства задля подальшого розвитку Європейського Проекту.

Таким чином, помітна наявність стагнації розвитку ЄС (в контексті цілісної моделі розвитку), яка обумовлена відсутністю чіткого ідейного підґрунтя розвитку організації. Стагнація загального розвитку структури чи об'єднання, поява тригерних зон в діяльності, дестабілізація підсистеми, системи або регіону в якому функціонує та структура чи об'єднання – це саме те, до чого на рівні політичного розвитку призводить відсутність або неясність бачення розвитку будь-якої структури, відповідно до цього ж неясність цілей, завдань діяльності.

Можна відзначити, що основною причиною цієї проблеми є саме дефіцит лідерства, що виражається у відсутності тієї чи іншої особи групи осіб, держави або групи держав, які були б спроможні привернути увагу до «застарілих імперативів мислення ЄС» та переглянути їх в якості необхідності подальшої трансформації розвитку інтеграційного об'єднання. Саме такі кроки дадуть можливість надати організації відносно нової ідейної основи та змістовного наповнення.

Вирішення питання ідеологічної та соціальної ідентичності лідерства в межах ЄС сприятиме одночасному формуванню беззаперечної та сильної лояльності до Проекту, що за замовчуванням сприятиме вирішенню криз та проблем. Сприйняття характеру ЄС як складної, технократичної регульованої держави перетворило його в деполітизований політичний простір разом із

«поляризованими» дебатами, що зосереджуються навколо питань ідеологічної бази ЄС [42].

Новим лідерам доведеться модифікувати та консолідувати Проект на оновленій національній основі. Замість того, аби пропонувати великі федералістські концепції, потрібно повернутися до більш органічного голістського бачення сильної асоціації національних держав з оновленою формою субсидіарності, яка буде урівноважувати федеральні та міжурядові аспекти. Європейським лідерам необхідно дійсно почати відновлювати контроль над своєю економікою та міграційно-політикою навіть, зокрема модернізуючи питання ринкової економіки [47].

Сучасне питання дефіциту лідерства тісно пов'язане та впливає саме із кризи ідентичності. Адже європейці і досі дотримуються концепцій національних спільнот, що диференціюються за мовою, етнічною приналежністю та культурою. Європейська ідентичність з чіткою спільною системою цінностей вважається передумовою успішної майбутньої інтеграції, наразі ж Європа – досить широке різноманіття народів, спільнот, культур зі співпадаючими орієнтирами, цінностями, переконаннями та навіть ідентичностями. Відсутність чітко встановленої та визначеної європейської ідентичності являється однією із основних причин часто згадуваного дефіциту лідерства та демократії в інституційній структурі. Зокрема, наявність чіткого поняття європейської ідентичності виступає гарантом підвищеної легітимності ЄС та відносно якіснішої імплементації політик ЄС. Хоча національні держави і залишаються ключовими гравцями, більшість європейців розуміють, що існує потреба тісної міжурядової співпраці, аби подолати всі кризи інтеграційного об'єднання.

Зазвичай, заклик до посилення лідерства в межах Проекту означає посилення саме трансформаційного типу лідерства. Адже саме трансформаційний лідер мобілізує послідовників за допомогою історії «про ідеали» та готовий переступи через певні політичні правила та норм. Тобто, коли європейських лідерів закликають «взятись за справу», мається на увазі

відставити на другий план перебільшену обережність та своєрідний «національний егоїзм» та уявити перспективне бачення майбутнього Європи. Здебільшого такі заклики персоніфіковані керівникам держав чи урядів [51].

На сучасному етапі прослідковується тенденція розмивання підвалин «Ідеї об'єднаної Європи» як системо-утворюючого концепту існування Європейського Союзу, проте дана тенденція не є свідченням деактуалізації ідеї в контексті «змістовного наповнення» процесу функціонування або навіть існування Європейського Союзу. Скоріше, вона є свідченням того, що сучасні кризові явища виступають у якості індикатора необхідності повернення до дискусій щодо «форми» організації процесів [20].

Попри кризу, яку переживає Європейський проект, імовірність появи нових лідерів, які зможуть сформулювати оновлене бачення діяльності та розвитку Проекту, існує. Проте більшість опитувань демонструє те, що європейська спільнота продовжує підтримувати ЄС і насправді вірить, що їх держави не зможуть діяти окремо та по одинці (особливо це притаманно молодим європейцям та навіть європейцям, що живуть в державах із здебільшого популістськими лідерами). Звісно більшість із європейської спільноти не задоволена тим, як ЄС справлявся із кризою біженців та мігрантів, економічною кризою, і більшість з них хотіли би, щоб їх національним урядом було повернуто більше влади. Проте, зокрема, після BREXITу європейська спільнота усвідомила своєрідний урок – а саме питання колективних дій та лідерства держав-членів ЄС [47].

ВИСНОВКИ

Отож, на сьогодні Європейський Союз являється одним із вдалих проєктів інтеграційних об'єднань, адже має на меті трансформуватися та досягти вищого рівня інтеграційного розвитку – політичного рівня інтеграції. А також, Союз традиційно розглядається як ефективна модель інтеграційного об'єднання, яка виступає з, одного боку, опорою ліберально-демократичного світу, а з іншого боку – є гарантом стабільності в Європі.

Тим не менш, на сучасному етапі ця інтеграційна структура перебуває під тиском ряду системних факторів, що дестабілізують ситуацію в середині об'єднання, а також підривають її авторитет на міжнародній арені [20].

Аналізуючи, етапи розвитку дефініції понять «ідеї об'єднаної Європи» та Європейського проєкту, ми можемо виділити основні цінності та ідеї, що були закладені в ідею розвитку євроінтеграційного проєкту та яким чином це все трансформувалося в об'єднання під назвою Європейський Союз до сьогодні. Від структури та ідеї, що після Другої світової війни мали на меті вирішити питання економічного характеру та післявоєнного облаштування відносин між державами регіону Європи, до інтеграційного об'єднання, що виступає одним із головних гравців на сучасній міжнародній арені та приймає участь у вирішенні поточних та актуальних питань міжнародних відносин як регіонального, так і міжнародного характеру.

Варто відзначити, що з 1992 року Проєкт починає зіштовхуватися із рядом проблем та викликів нового формату та нового рівня. Якщо до цього були помітні розбіжності та основні дебати з приводу природи та основ таких моментів, як: що таке спільна Європа, що таке спільна об'єднана Європа, основні підвалини діяльності цих структур, суперечності з приводу визначення понять «європейської ідентичності» серед держав-учасниць інтеграційних процесів на той період; то уже на новому рівні спостерігаються проблеми як конституційного, так і інституційного характеру.

Все далі продовжуються суперечності з приводу природи та сутності поняття «європейська ідентичність», збільшується кількість тих, хто починає трактувати

це поняття по-новому, додаючи тим саме ще більше розбіжностей до розуміння цього поняття; з'являються нові виклики та кризи у вигляді міграційних, економічних, фінансових криз; починають загострюватися відносини і між державами-членами на основі відстоювання національних інтересів; з'являються нові виклики, які потребують не лише миттєвої реакції, а й розуміння того, яким чином і як правильно члени одного інтеграційного об'єднання повинні позиціонуватися та вирішувати питання світового масштабу як в межах Союзу, так і поза – найкращий приклад цьому COVID-19 пандемія світового масштабу.

Одне із вагомих підстав та причин формування проблеми дефіциту лідерства в межах Європейського Союзу являється криза ідентичності. Адже допоки держави-члени не будуть спільно та єдино ідентифіковані в межах об'єднання, не матимуть чіткого спільного та єдиного бачення та розуміння, які реальні цінності та ідеї для них являються базовими, основними та пріоритетними, то все далі втрачатиметься відчуття єдності між членами та відчуття приналежності до Проекту. Допоки не з'являться особистість, група особистостей, держава чи група держав, які зможуть зупинити цю тенденцію – ЄС перебуватиме на стадії стагнації.

Криза ідентичності здійснює серйозний вплив на функціонування інтеграційного об'єднання, так як чітко можна відслідкувати те, як самі ж європейці розвивають диференціацію між ними (наприклад, за мовою, етнічною приналежністю та культурою). Але ж, насправді, своєрідною «запорукою» успішного розвитку інтеграційних процесів являється чітка спільна система цінностей, тобто зовсім протилежне, що спостерігається на сьогодні – різноманіття народів, спільнот, культур із різними орієнтирами та принципами, цінностями, переконаннями та, в першу чергу, з різними ідентичностями. Розвиваючи та чітко окреслюючи поняття «європейської ідентичності» вдасться підвищити саму легітимність Європейського Союзу та покращити імплементацію політик ЄС. Вирішення питання кризи ідентичності в межах ЄС сприятиме одночасно формуванню беззаперечної та сильної лояльності до

Європейського Союзу, та сприяти вирішенню криз та проблем в середині об'єднання.

Ще однією з головних причин криз в рамках ЄС слугує різне бачення його майбутнього, а також відсутність чіткого визначення та спрямування вектору розвитку та діяльності. Розбіжність у поглядах та невизначеність, а також ряд економічних, політичних та історичних факторів посприяли появі ідейно-ідеологічного вакууму, який посилює стагнацію ЄС як цілісної системи та закріплює «ідейний застій» [18].

Усі фактори все більше розмивають чіткість поняття «європейська ідентичність» та загалом деформують систему цінностей як таку. При цьому будь-який дисбаланс цієї системи чи «підривання» її первинної форми, разом із усіма протиріччями, може становити загрозу для спільно «визначеного» регіону Європа, так і загалом для сприйняття цих цінностей як єдиної системи. Ідейний вакуум може призвести до стагнації загального розвитку, появи тригерних зон, дестабілізації підсистеми, системи чи регіону, в якому функціонує структура ще більше. Такі наслідки вакууму можуть змінити загальне розуміння аспекту у вимірі «цілісності» та «цінності» системи інтересів та принципів Проекту [18].

До того ж, враховуючи всі ті кризи, з якими зіштовхнувся Європейський Проект, питання тісної міжурядової співпраці в межах об'єднання постає все частіше, попри те, що національні держави були і залишаються ключовими гравцями. Така кількість викликів та криз потребують як миттєвого реагування, так і згурпованості дій серед членів Союзу. Проте це ускладнено внутрішніми розбіжностями різного характеру, низкою кризових моментів, які втілюється в наступній проблемі під назвою «дефіцит лідерства» – що являє собою відсутність тієї чи іншої особи, групи осіб, держави або групи держав, які були спроможні привернути увагу до «застарілих імперативів мислення ЄС» та переглянути їх в якості необхідності подальшої трансформації розвитку інтеграційного об'єднання. І чітко можна визначити в межах якої кількості проблем проявляється цей дефіцит лідерства, точніше навіть варто відзначити, що всі ці проблеми це, в першу чергу, наслідок цього ж дефіциту лідерства.

Наразі ЄС перебуває на етапі стагнації розвитку – загалом стагнації всієї моделі інтеграційного об'єднання – і всі ці кризові моменти, що ЄС проходить, чіткий доказ проблеми дефіциту лідерства, що виступає вже на рівні системної помилки.

Беззаперечно, в сучасних умовах та реаліях Європейський Союз невідкладно потребує того, аби держави-члени переглянули підхід взаємодії між ними всередині об'єднання та актуалізували питання того, щоб переглянути базові імперативи інтеграційного Проекту та трансформувати їх. Відповідно, ще більше зростає необхідність появи тих чи інших осіб, груп осіб, держав або груп держав, які змогли пріоритезувати це питання та діяти у вигляді трансформаційного лідера для Європейського Союзу.

Попри всі ці виклики та складнощі внутрішнього та зовнішнього характеру стосовно Європейського Союзу це основне завдання стосовно появи «нового лідера» для проекту залишається реальним та втілюваним. Варто розуміти та визнавати наявність такої проблеми як «дефіцит лідерства» європейського інтеграційного об'єднання, які наслідки вона передбачає за собою та розуміння нагальності вирішення проблеми.

У зв'язку із цим, важливою вбачається необхідність осмислення сучасного стану розвитку ЄС та його співставлення із базовими ціннісними орієнтирами, які було закладено в основу «проекту об'єднаної Європи» [22].

Так як внутрішні кризи являються чи не найбільшим фактором ризику існування ЄС і демонструють не лише очевидність прорахунків, які були допущені в європейському будівництві за останні десятиліття, а й ряд тенденцій, які можуть поставити під сумнів подальший розвиток «Європейського проекту».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

Промови політичних діячів

1. Ян Стремковскі. «У кожного своя власна Європа», URL: <http://www.ji.lviv.ua/n22texts/ash.htm>.
2. Josep Borrell. Opening speech by Josep Borrell, High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy, on the occasion of the 18th Conference of the Heads of German Missions. May, 2020. URL: <https://www.auswaertiges-amt.de/en/newsroom/news/borrell-botschafterkonferenz/2344216>

3. Václav Havel, About European Identity, to the European Parliament in Strasbourg, March 8th, 1994, URL: <http://www.eurit.it/Eurplace/diba/citta/havel.html>

Декларації та хартії

4. A charter of European identity, URL: <http://www.eurit.it/Eurplace/diba/citta/cartaci.html>
5. Declaration on European Identity, 14 December 1973, Copenhagen, Available: URL: https://www.cvce.eu/en/obj/declaration_on_european_identity_copenhagen_14_december_1973-en-02798dc9-9c69-4b7d-b2c9-f03a8db7da32.html [15 січня 2021];

Документи міжнародних організацій

6. The Treaty of Lisbon. Amending The Treaty On European Union And The Treaty Establishing The European Community. 2007/C 306/01. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12007L%2FTXT>
7. The Treaty of Maastricht Nice (2001). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:12001C/TXT&from=EN>
8. Бабій Д. «Дефіцит лідерства» в контексті розвитку Європейського Союзу на сучасному етапі / Д. Бабій // Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університет імені Василя Стуса. Том 1 /

Ред. кол. Хаджинов І.В. (голова) та ін. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2021, Вип. 13. Т.1., С. 11-15.

9. Бабій Д. «Колективний» Vs. Національний інтерес у сучасному вимірі європейської політики / Д. Бабій // Травневі студії: історія, політологія, міжнародні відносини / Збірка матеріалів Міжнародної наукової студентської конференції «Травневі студії 2019: історія, політологія, міжнародні відносини»; за ред. докт. іст. наук Н.Р. Темірової. – Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2019. – Вип. 4. – С. 26-30.

10. Бабій Д. Дефіцит лідерства в Європі / Д. Бабій // Феномен Європи: проблеми державотворення. Збірник матеріалів наукової конференції молодих вчених з міжнародною участю у Львівському національному університеті імені Івана Франка (15-17 листопада 2018 року). / Упорядники: Р.Б. Тарнавський, В.М. Мельник. – Львів: Видання наукового журналу «Аннали юридичної історії», 2018. – С. 32-36.

11. Бабій Д. Ключові підходи до вивчення феномену «Політичне лідерство» в сучасній теорії міжнародних відносин / Д. Бабій // Травневі студії: історія, політологія, міжнародні відносини / Збірка матеріалів Всеукраїнської наукової інтернет-конференції до 100-річчя української революції та закінчення І світової війни, а також 80-річчя з дня народження Василя Стуса, за ред. канд. іст. наук Ю. Т. Темірова. – Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2018. – Вип. 3. – С. 8-15.

12. Бабій Д. Особливості сприйняття європейської ідентичності після закінчення холодної війни / Д. Бабій // Травневі студії: історія, міжнародні відносини: Збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції "Травневі студії 2020: історія, міжнародні відносини" / за ред. Ю.Т. Темірова. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2020, Вип. 5., С. 142-145.

13. Бабій Д. Питання ідентичності в сучасному Європейському Союзі / Д. Бабій // Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університет імені Василя Стуса. Том 1 / Ред. кол. Хаджинов І.В. (голова) та ін. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2020, Вип. 12. Т.1., С. 11-16.

14. Європейська ідентичність: міф чи реальність?, Доступно: URL: <https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=2ahUKEwiojNyyvtvoAhWuy6YKHUUEDlEQFjAAegQIBRAB&url=http%3A%2F%2Fconferences.vntu.edu.ua%2Findex.php%2Fall-hum%2Fallhum-2018%2Fpaper%2Fdownload%2F4836%2F3944&usg=AOvVaw2BBy8CjouhTHmbfMWSJrDM>, [11 листопада 2020];
15. Козловець М. А., Європейська ідентичність: уніфікація чи «єдність в розмаїтті», Гуманітарний вісник ЗДІА, випуск 37, Житомир, 2009
16. Мовчан П.П. Теоретичні підходи щодо формування європейської ідентичності, Державне управління: удосконалення та розвиток № 9, 2015
17. О. В. Снігир, С. А. Гуцал. Трансформація Європейського Союзу під впливом кризи Єврозони. Висновки для України: аналіт. доп. / О. В. Снігир, С. А. Гуцал; [за ред. А. З. Гончарука]. – Київ. : НІСД, 2012. – 64 с
18. Прихненко М. Дефіцит лідерства в Європі як загроза сучасній системі європейської безпеки / М. Прихненко, Д. Бабій // Криза сучасної системи безпеки: у пошуках нового міжнародного порядку. Матеріали міжнародної наукової конференції. Львів, 4-5 квітня 2019 р. / Упорядники: М. Мальський, Р. Вовк, О. Кучик, П. Байор. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2019. – С. 121-123.
19. Прихненко М. І. Основні проблеми процесу вступу Великобританії до Європейського Економічного Співтовариства. URL: http://www.confcontact.com/20110929/is_prihnenko.php
20. Прихненко М. Ідея «Об'єднаної Європи» в сучасних реаліях функціонування європейського проекту /М. Прихненко, Д. Бабій // Історичні і політологічні дослідження, 2019. – №1(64). – С. 60 – 69.
21. Прихненко М. Криза «політичного компоненту» інтеграційних процесів в Європейському Союзі на сучасному етапі розвитку // М. Прихненко, Бабій Д. // Україна – Європейський Союз: від партнерства до асоціації: Український Щорічник з Європейських Інтеграційних Студій. Вип. II. - Луцьк, Терен, 2019. - С. 292-300.

22. Тихомирова Є. Б., Формування європейської ідентичності як чинник європейської інтеграції, Наукові записки, том 45, політичні науки, 2005
23. Бикерниесе А., Эволюция европейской политической идентичности как социального конструкта ЕС, Санкт-Петербургский государственный университет, 2018
24. Викторова Е.В. Формирование современной европейской идентичности в рамках интеграции ЕС: социальное и культурное измерения : сборник научных статей / под ред. канд. экон. наук Е.В. Викторовой. – СПб. : Изд-во СПбГЭУ, 2018
25. Дынкин А.А, Кризис в зоне евро: причины и последствия для Евроатлантического региона. Доклад для Комиссии Евроатлантической инициативы в области безопасности (EASI). 2010 г. – Москва. ИМЭМО РАН, 2010. – 34 с.
26. Европейский союз: жизнь после брекзита, Доступно: URL: http://www.ng.ru/courier/2020-02-16/9_7795_brexit.html, [23 грудня 2020];
27. Единая европейская валюта и внешняя торговля стран еврозоны. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/edinaya-evropeyskaya-valyuta-i-vneshnyaya-torgovlya-stran-evrozony>
28. Конституция Европейского союза: история подготовки и причины провала ее ратификации. URL: http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/18818/1/2009_2_JILIR_kruk_r.pdf
29. Кочетков В.В. Национальная и этническая идентичность в современном мире, Вестник Московского университета, серия 18, Социология и Политология, №2, 2012
30. Павленко О. В. Конструктивистский подход к исследованию международных отношений: возможности и пределы, Международные отношения: политические и социокультурные аспекты, 2015;
31. Ababakr A. The impact of BREXIT on the Future of the European Union. Revista Española de Investigación Criminológica. Volume 18(2). Article 7. 2020, p. 31

32. Altoraifi A. Understanding the role of state identity in foreign policy decision-making, Department of International Relations of the London School of Economics and Political Science, London, October 2012
33. Anni Maaria Ratilainen, Perceptions on collective national identities: Reflections on the Unity of Vietnam in 2016, Utrecht University, August 2016
34. Berkowitz P., Von Breska E., Pieńkowski J., Catalina Rubianes A. The impact of the economic and financial crisis on the reform of Cohesion Policy 2008-2013. Regional and urban policy. European Commission, Regional working paper. 2015. №3
35. Bongardt A., Torres F., Lessons From the Coronavirus Crisis for European Integration. Intereconomics: review of European economic policy. 2020, Volume 55. №3, pp. 130-131.
36. Cerulo K. A. Identity construction: new issues, new directions, Department of Sociology, Rutgers University, New Brunswick, New Jersey, 1997; Department of International Relations Supervisor: Assist. Prof. Dr. Serdar
37. Coggan, P. The Last Vote: The Threats to Western Democracy. London: Penguin Books, 2013. p. 320
38. EU official Tusk: Idea of one European nation is 'illusion'. Available: URL: <https://www.dailymail.co.uk/wires/ap/article-3575754/EU-official-TuskIdea-one-European-nation-illusion.html>
39. European Commission. Institutional paper 033. An economic take on the refugee crisis. A macroeconomic assessment for the EU. July 2016. Luxembourg: Publications Office of the European Union
40. Identity Beyond the State. Available: URL: <https://www.globalpolicy.org/component/content/article/172/30575.html>, [13/01/2021];
41. Louise Maythorne, John Peterson. New model leadership in a new European Union. Paper Series of the Europa Institute, University of Edinburgh. 2010. p. 31.

42. Magnus G. Schoeller, Leadership in the Eurozone: The Role of Germany and EU Institutions, 2019. Centre for European Integration Research (EIF), Department of Political Science University of Vienna.Vienna, Austria
43. Markus J. P. Research for CULT Committee - European Identity, European Parliament, Directorate-General for Internal Policies of the Union, April 2017
44. Ratilainen A-M. Perceptions on collective national identities:Reflections on the Unity of Vietnam in 2016, Utrecht University, August 2016
45. Shahbahrami D. Identity and Power in International Relationship, International journal of humanities and cultural studies, May, 2016
46. Staab A. The European Union explained: institutions, actors, global impact. 2008.
47. Stephen F. Szabo. Europe's Leadership Deficit. The International Spectator. 2016. Volume 51. Issue 4. p. 17-28
48. Terzi I. Grexit and Brexit: Lessons for the European Union. E-International Relations. 2020. p. 5.].
49. Tina Tarkus, A new European identity, European Integration Department, Estonian Ministry of Foreign affairs yearbook, 2003
50. The development of European Identity/Identities: unfinished business, Policy review, European Commission, 2012
51. Van Esch F. The nature of the European leadership crisis and how to solve it. European political science. 2017. №16 (1), p. 34-4
52. Verhaegen S., Hooghe M. The effect of political trust and trust in European citizens on European identity, European Political science review, 2017